

OTDK-dolgozat

PAKAI KATALIN
BA

2013.

**Kockázati tényezők feltárása az agráriumhoz kapcsolódó ellátási
láncokban**

Risk factors related to supply chains in agriculture

Pakai Katalin

Kézirat lezárása: 2011. november 17.

Tartalomjegyzék

1.BEVEZETÉS	1
2.MEZŐGAZDASÁG	3
2.1.Mezőgazdaság története.....	3
2.2.Mezőgazdaság fogalma.....	4
3.ELLÁTÁSI LÁNC.....	5
3.1.Ellátási lánc szintjei	6
4.MEZŐGAZDASÁG AZ ELLÁTÁSI LÁNBAN.....	8
5.IRODALMI ÁTTEKINTÉS FOGALMI MEGHATÁROZÁS	10
5.1.Kockázat	10
5.2.Kockázat típusai.....	11
5.3.Kockázatkezelés- és menedzsment	13
5.3.1.Kockázatmenedzsment.....	13
5.3.2.Kockázatkezelés	13
5.4.Mezőgazdaságban előforduló kockázatok	16
5.5.Éghajlatváltozás hatása a mezőgazdaságra	17
6.KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA.....	20
6.1.Növénytermesztés kockázatai	21
6.1.1.Termelési kockázatok (<i>éghajlat, földrajzi elhelyezkedés, időjárás</i>)	22
6.1.2.Személyi kockázat.....	23
6.1.3.Intézményi kockázat.....	24
6.1.4.Piaci kockázatok.....	25
6.1.5.Pénzügyi kockázatok.....	26
6.2.Malomipar kockázatai.....	27
6.2.1.Termelési kockázatok.....	28
6.2.2.Személyi kockázatok.....	29
6.2.3.Intézményi kockázatok.....	30
6.2.4.Piaci és pénzügyi kockázatok.....	30
6.3.Sütőipar kockázatai (<i>pékségek, sütődék</i>)	31
6.3.1.Termelési kockázatok.....	31

6.3.2.Személyi kockázatok.....	32
6.3.3.Intézményi kockázatok.....	33
6.3.4.Piaci és pénzügyi kockázatok.....	34
7.KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK	36
8.ÖSSZEGZÉS.....	42
Felhasznált irodalom	43

Ábra- és táblázatjegyzék

1. ábra Közvetlen ellátási lánc.....	6
2. ábra Kiterjesztett ellátási lánc.....	7
3. ábra Tágan értelmezett ellátási lánc	7
4. ábra Élelmiszer láncok általános sémája	8
5. ábra A kockázatok típusai	12
6. ábra A kockázatkezelés- és menedzsment szintjei	13
7. ábra A kockázatkezelési folyamat	15
8. ábra Termékpálya	28
9. ábra Élelmiszerlánc kockázatai	40
1. Táblázat Kockázatok típusai és forrásai.....	17

1.BEVEZETÉS

A kockázatok mindennapi életünk velejárói. Az élet minden területén számolni kell a kockázattal, a veszéllyel. Nem kivételek ez alól a nemzetgazdasági ágak sem, így a mezőgazdaság a belőle kiinduló élelmiszerláncokat beleértve sem. Magyarország területének több mint fele mezőgazdasági terület, ezért nem elhanyagolható a gazdasági jelentősége. Hazánk mindig is elsősorban agrár ország volt, nem hiába nevezték az Osztrák-Magyar Monarchia idejében a „birodalom éléskamrájának”. Napjainkban azonban kissé háttérbe szorult jelentősége. A mezőgazdaság az anyagi termelés egyik legfőbb ága, természeti erők segítségével hozzák létre termékeiket, melyek nagy része az alapvető élethez, további része a luxus életformához szükséges.

Azonban, ahhoz, hogy a termék a szántóföldről a családok asztalára kerüljön, megfelelő minőségben, előírásoknak megfelelően, hosszú utat kell bejárnia. Azt az utat, amit a termék bejár, a termelőtől a végső fogyasztóig, ellátási láncnak nevezzük. A mezőgazdaság az ellátási láncok termelési oldalán foglal helyet, mintegy előteremtve/megtermelve a termeléshez, értékesítéshez szükséges alapanyagokat, félkész- és késztermékeket.

Az ellátási láncban résztvevő tagok, mint ahogy a nevéből is adódik láncszemként kapcsolódnak össze. Működésük célja a profitszerzés, növekedés és a hatékony együttműködés. Minden tag működése kihatással van a lánc többi tagjára. Segítik egymást, a kölcsönös együttműködés-, erőforrás kihasználás-, bizalom pedig a hatékony közös munkát biztosítja. De nem csak „napos oldala” van az ellátási láncnak, árnyoldalként jelennek meg a tagoknál jelentkező kockázati tényezők. Minden tag gyengesége, kockázatai kihatással vannak a lánc többi tagjára.

Dolgozatom kutatási témája, az agráriumhoz kapcsolódó ellátási láncok tagjainak működése során felmerülő kockázatainak feltárása illetve ezen kockázatok hatásainak vizsgálata a lánc többi tagjára. Szűkítve a kutatási területet, a gabonatermelésből kiindulva a malomipar keresztül a sütőipari jelenléttel záruló ellátási láncra. Céлом volt rávilágítani arra, hogy az ellátási lánc tagjainak figyelni kell kockázataikra és kellő komolysággal kell foglalkozni a kockázatok előfordulásának valószínűségével és a bekövetkezett veszély következményeinek súlyosságával, mert egy tag kockázata az egész lánc működését befolyásolja.

Primer kutatásom során kvalitatív módszeren belül strukturált mélyinterjúkat készítettem. A kutatás első részében az ellátási lánc első láncszemét, a mezőgazdasági termelés

kockázatait vizsgáltam. Kutatásomhoz kezdeti részéhez a primer információkat az AGRO-Szentgyörgy Kft. ügyvezető igazgatójától, Szatmári Imrétől, és Jászalsószentgyörgy falugazdásztól, Nagy Kálmántól, valamint három mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdálkodó szakembertől kaptam. A vizsgálatot a Jászsági kistérségben végeztem – Jászalsószentgyörgy, Jászladány, Jánoshida.

A kutatás következő részében a hangsúly a malomipari tevékenységet folytató vállalatokat fenyegető kockázatok feltárására helyeződött. A malomipari vállalkozások lisztgyártással, takarmány előállításal és feldolgozott készítmények gyártásával foglalkoznak. Dolgozatomban a lisztgyártás területének kockázatai kerültek előtérben. A kutatás végső elemeként sütőipari vállalatok kockázatainak feltárására került sor. Végezetül pedig a láncstagok saját kockázatainak összevetésére és a többi tagra való hatásuknak feltárására került sor.

Szekunder információkat szakkönyvekből és szakfolyóiratokból, valamint internetes forrásokból szereztem.

2.MEZŐGAZDASÁG

2.1.Mezőgazdaság története

A mezőgazdaság, ha nem is ilyen szóval illetve, de már az őskorban is létezett. Az őskorban az emberek halászat és vadászat útján szerezték be élelmiszereiket és emellett nomád életet éltek. Egyes népek, törzsek vándor életet folytattak, azonban voltak olyan törzsek, akik ha egy területet alkalmasnak találtak, a vándorló életet felhagyván letelepedtek, helységeket alapítottak és a helység mellett lévő területeket felhasználták növénytermesztésre vagy rétként használták állatok etetésére.

Az ősmagyarok gazdálkodásáról nem sok megbízható, hiteles információ áll rendelkezésünkre, az azonban bizonyos, hogy bár kezdetleges formában, de búzát, rozst, árpát, zabot és kendert termesztettek. Ezek a növények létfenntartásukhoz voltak szükségesek, hiszen táplálékként szolgáltak, illetve bizonyos növényi részeket szövésre, tehát ruházkodásra használták fel.

A mezőgazdaságban hatalmas változás következett be Szent István trónra lépése után. Átalakult a tulajdonrendszer illetve a mezőgazdaság is fejlődött, létrejött a háromnyomásos gazdálkodás, a gabonafélék termelése mellett a szőlő termesztése is fellendült. Szent István kora után a fejlődés ugyan fokozatos volt, de a csatározások és hadakozások visszavetették ezt a fejlődést, egy-egy ilyen csata után a nyertes fél felégetett mindent maga után, elpusztítva mindent.

A legnagyobb fellendülést az ipari forradalmak (1600-1700 évek) hozták meg. A vetésforgó kitalálása nagymértékben növelte a termésátlagot, a gőzgépek feltalálása és a vaseke pedig az emberi erőt többszörözte meg, növelve ezzel a nagyobb teherbírás következtében megművelhető területek nagyságát. Kétség kívül az ipari forradalom volt az, ami hosszú évtizedek után a legnagyobb változást hozta a mezőgazdaságban.

A feltalálásoknak itt nem szakad vége, az 1800-as években folytatódott és tökéletesedtek a módszerek. Hazánk a XX. század első felében agráripari ország volt, mégsem tűnt ki kimagasló terméseredményeivel. A II. világháborúig Magyarországon nagybirtokrendszer működött. 1945. után a földreform következtében a meglévő szántóföld majdnem egyharmad része állami tulajdonba került, a maradék föld pedig kisbirtokká alakult.

Később ezeket a kisbirtokokat szovjet mintára termelőszövetkezetekké szervezték át, ami abszolút mértékig elvette a parasztok termelésben való érdekelttségét.

A magyar mezőgazdaság mélypontját talán az 1950-es évek hozták el, amikor addig romlott a helyzet, hogy a jegyrendszer bevezetésére is sor került. A tanyarendszer felszámolásra került. A mélypont után, a szövetkezetesítés befejezésével elmondható, hogy némi javulás következett be a mezőgazdaság területén. A '70-es évektől kezdődött az élelmiszeripar területén jelentős fejlődés. Technika és technológia területén napjainkban is folyamatos fejlődés és fejlesztés tapasztalható. Bár a mezőgazdaság kevésbé jelentős, mint évszázadokkal ezelőtt, azonban kijelenthetjük, hogy napjainkban is jelentős nemzetgazdasági ág, hiszen az egyik legértékesebb természeti erőforrásunk épp a talaj és az éghajlat.

2.2.Mezőgazdaság fogalma

Az előzőekből kiderült, hogy a mezőgazdaság több évezredes múltra visszatekintő fogalom, bár tény, jelentése nem volt mindig azonos.

Számos szakirodalom, számos szakember fogalmazta meg, mi is a mezőgazdaság. A következő fogalmi megfogalmazásokkal szeretném meghatározni mi is a mezőgazdaság.

„A termelő szféra azon ágazata, amely magába foglalja a földművelést (növénytermesztést) és az állattenyésztést. A mezőgazdasági termelés folyhat önellátó, tőkés és kollektív keretek között. A mezőgazdasági termékeket önellátásra és eladásra lehet termelni.”¹

„A termőföld hasznosítása, elsősorban földművelés és állattenyésztés útján; a termelés nagyságát és irányát nagyban befolyásolja a talaj és az éghajlat. Ez a két tényező határozza meg a gazdálkodás típusát, mint pl. legeltetés, takarmány-, gabona-, kapásnövény-termesztés.”²

A mezőgazdaság hagyományos és közgazdasági felfogásban egy nemzetgazdasági ágként meghatározható fogalom.

¹Alapismereti kislexikon; Szalay könyvkiadó; [2002] 274 oldal

²Egyetemes lexikon; Magyar Könyvklub kiadó; [1996] 608 oldal

3.ELLÁTÁSI LÁNC

Mai világban a vállalkozásoknak számos új kihívásokkal kell szembe nézni, hogy a fogyasztók igényeinek megfeleljenek, úgy, hogy közben irányukba értéket közvetítsenek. Nem könnyű. Ahhoz, hogy ezt kellő szinten tudják véghezvinni, nem elég saját erőforrásaikat hatékonyan felhasználni, fontossá válik a vevők és szállítók kapcsolatrendszerének menedzsmentje is, ezt csak kölcsönös függőségi viszony útján lehet maximálisan elérni.

„Az ellátási lánc minden olyan tevékenységet magába foglal, amely a termék előállításával kapcsolatos, a beszállító beszállítójától kezdve a végső fogyasztóig bezárólag.”³

„Az ellátási lánc a szervezetek olyan hálózata, amely azokat a folyamatokat és tevékenységeket foglalja magában, melyek termék és szolgáltatás formájában értéket teremtenek a fogyasztónak.”⁴

„Az ellátási lánc berendezések, eszközök, elosztási alternatívák hálózata, amelyben megvalósul az anyagbeszerzés, az anyagok félkész- és késztermékké alakítása és a késztermék fogyasztóhoz juttatása.”⁵

Az értékesítési lánc fogalmára, számos más meghatározást is találhatnánk hazai és nemzetközi szakemberektől egyaránt. Azonban már a fentiekben említett három meghatározás is mutatja, hogy az értékesítési lánc egy komplex fogalom, több folyamatit részt foglal magába, növelve a kockázati faktort.

Az egész lánc működésének alapvető feltétele – a tagok számától függetlenül – a bizalom kérdése a tagok közt. Bizalom nélkül a hatékony együttműködés nem valósulhat meg. Alapvetően az ellátási láncoknak két formáját különbözteti meg a szakirodalom: *távolságtartó és elkötelezett viszonyt.*

Távolságtartó viszonyban a megrendelő és a beszállító között nincs meg a bizalom, céljaik és érdekeik különböznek egymástól. A felek kötelezettségei és feladatai minden esetben szerződésben vannak rögzítve, esetleges vita esetén, jogi vagy etikai szabályok alapján döntenek. A beszállítókat csak minimális információval látják el. Ennek a

³ Szegedi Zoltán – Prezenszki József: Logisztika menedzsment, Kossuth Kiadó, Budapest, [2005] 360 oldal

⁴ Christopher, (1999)

⁵ Ganeshan-Harrison, (1995)

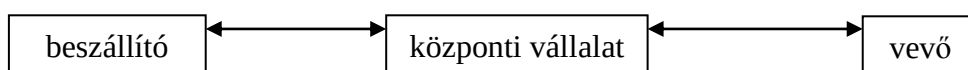
kapcsolatfajtának a kialakításához kevés erőforrásra van szükség. A vállalat, beszállítóit könnyedén, nagyon alacsony költséggel tudja lecserélni. Nagy hátrány azonban, hogy a kapcsolat során cserélt minimális információ az együttműködés során félreértésekhez vezethet.

A távolságtartó viszonytal szemben az *elkötelezett viszony* kölcsönös bizalmon alapul, igazából a szerződés csak az együttműködés keretében szolgál. A felek egymás között megosszák bizalmas információikat, többségében hosszú távúak a kapcsolatok és több ágon futnak. Az elkötelezett viszony esetében a vevő és a szállító, kölcsönösen megértik egymást így sokkal hatékonyabban tudják felhasználni a közös erőforrásaikat. Miután fenn áll a zavartalan együttműködés, a feleknek lehetőségük van, a folyamatos javításra és fejlődésre, és nem csak, hogy lehetőségük van a fejlesztésekre, a felek közös érdeknek is tekintik azt.

3.1. Ellátási lánc szintjei

Az ellátási láncnak alapvetően három szintjét különböztetjük meg, aszerint, hogy mely szereplőkre terjeszthető ki a fogalom.

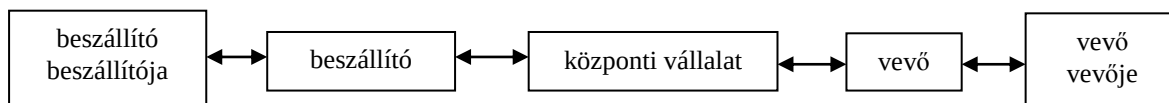
Közvetlen ellátási láncot a vállalat (az ábrán (1. ábra) központi vállalat megfogalmazással szerepel) egyik részéről a közvetlen beszállítói, míg a másik oldalon a közvetlen fogyasztói alkotják. Keretében szolgálva így a termékek, szolgáltatások, információk befelé és/vagy kifelé történő áramlásainak.

1. ábra Közvetlen ellátási lánc

Forrás: Nagy Judit, *Ellátási lánc menedzsment technikák; 100. műhelytanulmány*

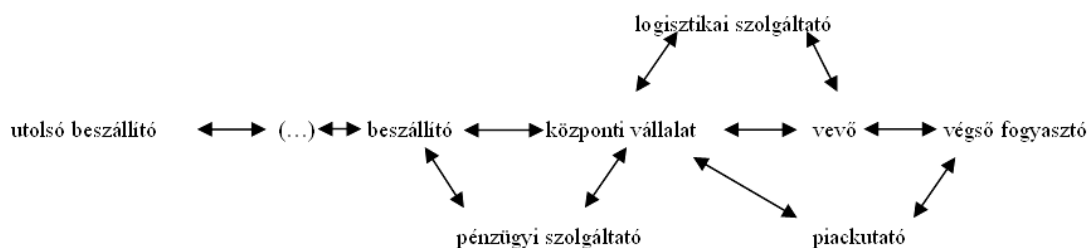
Kiterjesztett ellátási lánc esetében már nem csak a vállalat közvetlen beszállítói és közvetlen fogyasztói tartoznak a láncba, hanem kibővítve ezt a láncot a beszállítók beszállítóival, és a vevők vevőivel. Így alkotva egy tágabb keretet a termékek, szolgáltatások és információk áramlásának.

2. ábra Kiterjesztett ellátási lánc

Forrás: Nagy Judit, Ellátási lánc menedzsment technikák; 100. műhelytanulmány

Tágan értelmezett ellátási lánc minden olyan szervezetet, vállalatot magába foglal – értve ez alatt a beszerzési és elosztási oldalt egyaránt – amelyek segítségével a termék vagy szolgáltatás, az alapanyag-kitermeléstől, a gyártáson majd értékesítésen keresztül eljut a végső fogyasztóig.

3. ábra Tágan értelmezett ellátási lánc

Forrás: Nagy Judit, Ellátási lánc menedzsment technikák; 100. műhelytanulmány

Mindhárom ellátási lánc szintjének értelmezésében látszik, hogy a lánc a központi vállalat köré épül, ez a vállalat adja a működés motorját.

4.MEZŐGAZDASÁG AZ ELLÁTÁSI LÁNBAN

A logisztika a termelési folyamatot egy komplex rendszernek fogja fel, amely több egységből épül fel. Ezek az egységek külön-külön, más és más feladatot, funkciót látnak el, ennek ellenére egymástól nem különíthetők el, mert egymással szorosan összefüggnek.

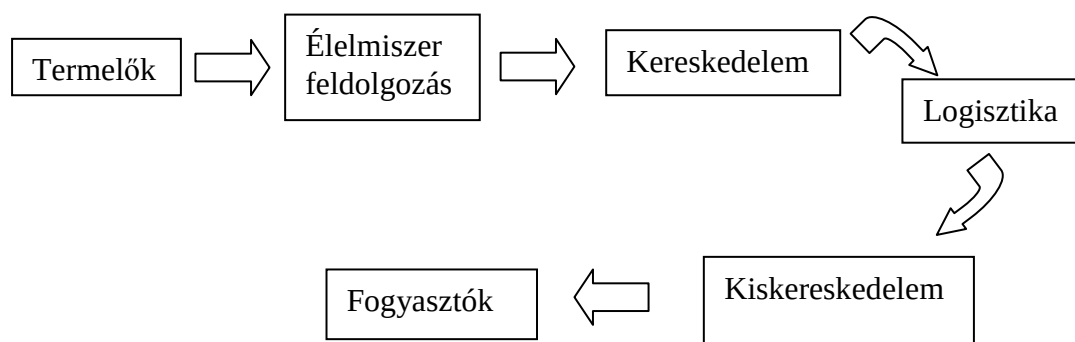
Az ellátási lánc tagjai között a kapcsolat az anyagmozgatás és szállítás révén valósul meg. Ha ez a folyamat precízen, pontosan meg van tervezve, a hatékonyság biztosra vehető.

A normál ellátási lánc a termék vagy szolgáltatás előállítását, majd pedig a végső fogyasztóhoz való eljuttatását mutatja be. Ezzel szemben a mezőgazdasági termelés esetében az ellátási lánc más, bonyolultabb a megszokottnál. Ez a lánc többszörösen összetett, ami abból adódik, hogy a mezőgazdaság által megtermelt terméket, egy másik ágazat használja fel.

A növénytermesztés által előállított termékek a folyamatok során többféleképpen lesznek feldolgozva. Egy részüket takarmányként dolgozzák fel, mely utána az állattenyésztésben hasznosul, a többi részt, ami emberi fogyasztásra alkalmas, az élelmiszeripar dolgozza fel.

A dolgozat elkövetkező részében a hangsúly az élelmiszeriparban feldolgozott termékekre fog helyeződni.

A következő ábra (4. ábra) az élelmiszer láncok általános sémáját hivatott bemutatni, melyben a mezőgazdaságot a termelővel lehet azonosítani. Tehát az ellátási lánc első „láncszemével”, a termelővel indul az el, az egész folyamat.

4. ábra Élelmiszer láncok általános sémája⁶

⁶Füzesi I. „Élelmiszerbiztonság és termékazonosítás napjainkban” Agrártudományi Közlemények 2005/16. Különszám; [2005],339-345 oldal

Ez az ábra ugyan, túlzottan is leegyszerűsített, azonban szemlélteti azt, milyen elven is működik egy ellátási lánc, amiben a mezőgazdaság is szerepel. Azért leegyszerűsített az ábra, mert, a valóságban a különböző lánctagok, mind a beszállítói, mind a végső fogyasztói oldalon többnyire egynél több partnervállalkozással állnak kapcsolatban. Ezáltal eredményként egy bonyolult hálózati rendszer alakul ki.

Ebben az ábrában a szerző nem szervezetek/vállalatokat mutat be, hanem egymáshoz kapcsolódó, egymást segítő és egymástól függő tevékenységeket, amely tevékenységek így összekapcsolva alkotják az élelmiszer ellátási láncot. Más nemzetgazdasági ágban lévő ellátási láncokhoz hasonlóan, az élelmiszer láncok esetében is nagyon fontos a tagok közti megfelelő információ-megosztás.

A folyamat mezőgazdasági termeléssel kezdődik, mely során a mezőgazdaság olyan termékeket állít elő, amik emberi fogyasztásra alkalmasak. Ezek az inputok megfelelő mennyiségben és minőségben tovább feldolgozásra az élelmiszer feldolgozó gyárakba kerülnek, ahol olyan terméket állítanak elő, amely a végső fogyasztók igényeit hivatott a legmagasabb szinten kielégíteni, minden élelmiszerbiztonsági előírást betartva. A gyártást követően, különböző logisztikai folyamatokon (raktározás, szállítás stb.) megy keresztül a termék, mígnem a végén értékesítik a végső fogyasztó számára.

5. IRODALMI ÁTTEKINTÉS FOGALMI MEGHATÁROZÁS

5.1. Kockázat

A kockázat mindennapi életünkben előforduló fogalom, minden olyan helyzet kapcsán felmerül, ahol döntést kell hozni. Kockázattal az élet minden területén találkozunk – értve ez alatt személyes és üzleti életet egyaránt – és számolnunk kell, ezeknek a felmerülő kockázatoknak a forrása a veszély. Így azt hiszem, túlzás nélkül ki lehet jelenteni, hogy a kockázat, többségében egy negatív fogalom, negatív képként jelenik meg a köztudatban.

A múltban megszerzett ismeretek és tapasztalatok alapján a jelenben döntünk, de a jövőre vonatkozóan, ez alapvetően a döntési szituáció, amire hatással vannak a kockázatok. Minden döntés, legyen az személyes vagy vállalati, kockázattal jár.

Ahhoz, hogy tovább lehessen feszegetni magának a kockázatnak a fogalmát, hátterét, formáit és elkerülésének módjait, először tisztázni kell, a tényleges fogalmát. A következőkben a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni a kockázat fogalmát hazai és külföldi szakemberek megfogalmazásában.

Talán fura, de mégis először talán a legegyszerűbb és talán az emberekhez legközelebb álló kockázat megfogalmazást a Magyar Értelmező Kéziszótár adhatja, miszerint a kockázat „*valamely cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetősége*”. Ez egy igen egyszerű megfogalmazás, mégis alapvetően erről szól a kockázat.

A kockázat bizonytalanságot jelent, mely bizonytalanság az idővel egyenesen arányos, vagyis az idő múlásával egyre csak nő.

Bélyácz Iván az MTA levelező tagja a következőként értelmezte a kockázatot: „*A kockázat és a bizonytalanság egyike a közgazdaságtan levitatottabb jelenségeinek. Az sohasem képezte vita tárgyát, hogy mindkettő hatással van a gazdasági döntésekre, de a hatás előjelét illetően érezhető változást ment végbe az utóbbi néhány évtizedben. A 20. század húszas éveitől egészen a hatvanas-hetvenes évekig olyan kategóriaként tartották számon mindkettőt, amely mérséklő hatást gyakorol a számított becsült értékre. Ennek fő okát a jövőre vonatkozó döntéshozói tudás korlátozottságában látták*”.⁷

⁷<http://mta.hu/fileadmin/szekfogalok/000873.pdf>; Letöltés ideje: 2011.10.25. 10:35

„Kindler (1997) megfogalmazásában a kockázat egy cselekvési változat lehetséges negatívan értékelt következményeinek teljes leírása, beleértve a következmények súlyának és bekövetkezésük valószínűségének megmutatását is.”⁸

5.2.Kockázat típusai

A szakirodalomban számos kockázat csoportosítás létezik, attól függően, hogy milyen témakörben is nézzük. Más kockázatok fordulnak elő az üzleti életben, a magánéletben, a mezőgazdaságban vagy az iparban. Alapvetően a következőkben a gazdasági és mezőgazdasági területen legelterjedtebb besorolási elveket, és az általuk említett kockázattípusokat szeretném ismertetni, felsorolni.

Várható hatások tekintetében 2 nagy csoportra osztja a kockázatokat a szakirodalom. Első csoport a **tiszta kockázat**:

- „a káresemény, vagy bekövetkezik, vagy pedig nem is lesz kedvezőtlen esemény, tehát az eredeti állapot marad fenn.”

Tiszta kockázatok közé sorolhatók a természeti hatások – vihar, eső, földrengés vagy tűz – a balesetek illetve a gépek, járművek meghibásodásai.

A másik fő csoport a **spekulatív kockázat**:

- „a bizonytalanság pozitív eredményt is hozhat (bekövetkezhet veszteség, nyereség is, vagy az eredeti állapot marad meg).”

Másfajta megközelítéssel a kockázatok úgy is csoportosíthatók, hogy a szerint az elv szerint csoportosítjuk őket, hogy a vállalatnak van-e befolyása a kockázatokat kiváltó tényezőre, vagy sem. Eszerint megkülönböztetünk külső és belső kockázatokat.

Belső kockázatról akkor beszélünk, hogyha a kockázatot maga a vállalat működésén belül, saját hatáskörében tudja befolyásolni. Ilyen kockázat lehet például a gépek amortizációja illetve ezen gépek helytelen karbantartása.

- pénzügyi kockázat

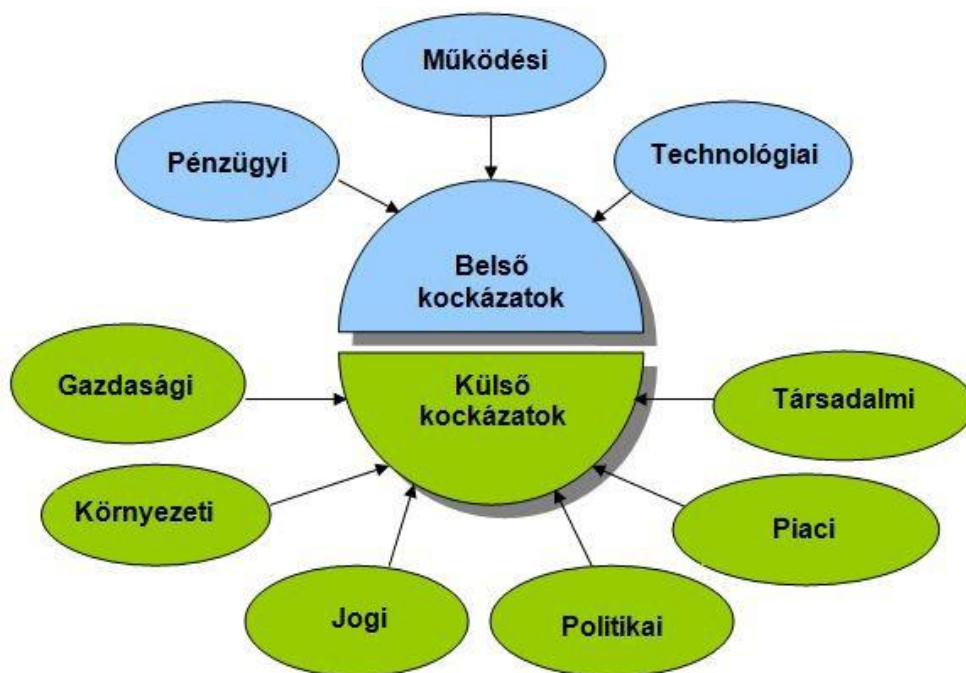
⁸Nagy Lajos; *A kockázatelemzés néhány lehetősége a növénytermesztés döntéstámogatásában*; [2009]; Debrecen

- működési kockázat
- technológiai kockázat

Külső kockázatok esetén a vállalat ebbe nem tud beleszólni, nem tudja befolyásolni a tényezőket. Ilyen tényező például a környezeti hatások vagy a versenytársak váratlan lépései.

- gazdasági kockázatok
- környezeti kockázatok
- jogi kockázatok
- politikai kockázatok
- piaci kockázatok
- társadalmi kockázatok

A következő ábra (5. ábra) a külső és belső, vagyis mikro és makro kockázatok kapcsolatát hivatott bemutatni.

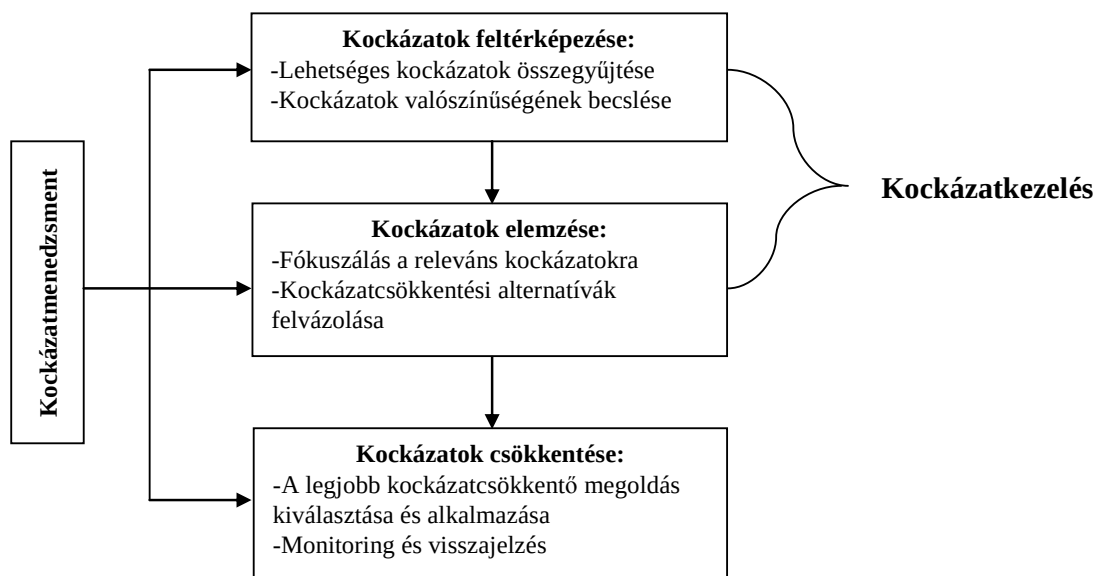
5. ábra A kockázatok típusai

Forrás: Pálinkás Péter Doktori (PhD) értekezés

5.3.Kockázatkezelés- és menedzsment

5.3.1.Kockázatmenedzsment

A szakirodalom szerint a kockázatkezelésnek különböző szintjei vannak, mely szinteket a következő ábra (6. ábra) szemlélteti:

6. ábra A kockázatkezelés- és menedzsment szintjei⁹

A kockázat menedzsment célja, hogy meghatározza a vállalatot érintő veszélyforrásokat, illetve azt, hogy a veszélyforrás bekövetkezése milyen negatív következményekkel járhat. A folyamat során a kockázatok azonosítása és elemzése mellett, arra is sor kerül, hogy a bekövetkezett káreseményre a vállalat hogyan reagáljon, vagy, ha módjában áll, hogyan védje ki, a káresemény bekövetkeztét. A kockázatot több tényező is meghatározza, így például a kockázat fenyegetettsége, a veszély bekövetkezési valószínűsége, illetve a bekövetkezésből származó következmény súlya.

5.3.2.Kockázatkezelés

Nagyon leegyszerűsítve a kockázatkezelés lényege, hogy a kockázat alapját képező veszélyt, bizonyos eszközökkel, tevékenységekkel megpróbáljuk megelőzni, bekövetkeztének lehetőségét csökkenteni, illetve ha a veszély, kár már bekövetkezett akkor elhárítani.

⁹Schubert Anikó; 101.sz. Műhelytanulmány; Budapest; [2008]

Holmes (2002) szerint a „kockázatkezelés lényege az alaposan kidolgozott eljárások betartása, melyek lehetővé teszik a pénzügyi veszteség lehetőségét magunkban hordozó tényezők felismerését, számszerűsítését, és ellenőrzését. Mindezek eredményeként a kockázatkezelés nagyba a döntéshozók ítéletei és a jövőre vonatkozó feltevésein alapul.”

Az, hogy a kockázatkezeléssel kapcsolatban mi alapján, és hogyan döntünk, számos tényező befolyásolja. A különböző kockázatkategóriák különböző reagálási módokat, eszközöket és odafigyelési intenzitást igényelnek, melyeket a vállalatok kockázatkezelési filozófiája tartalmazza. Így a vállalat elvárásai, pénzügyi forrásai, költség és nyereség kalkulációi egyaránt befolyásolják azt, hogy a vállalat hogyan tud reagálni egyes kockázatok előfordulásaira.

A kockázat kezelés, számos gazdasági ágazat mellett a mezőgazdaságban is jelen van és egyre nagyobb teret „hódít” magának.

A mezőgazdaság kockázatkezelésének fő célját Moschini és Hennessy (2001) „a mezőgazdaságban a termelési döntésekből származó bizonytalanság lehetséges hátrányos következményeinek befolyásolását tekintik. Meglátásuk szerint a kockázatkezelés önmagában véve nem a profitszerzésre törekszik, hanem inkább arra, hogy a kedvező körülmények között elért nyereséget átmentse a kedvezőtlenebb körülmények közé, így biztosítva a kockázatkerülő személyek biztonságérzetét.”

Alapvetően a magyar szakirodalom egyik jeles szerzőpárosa Farkas Szilveszter és Szabó József, három kockázatkezelési stratégiát különböztet meg.

Kockázatkezelési stratégiák¹⁰:

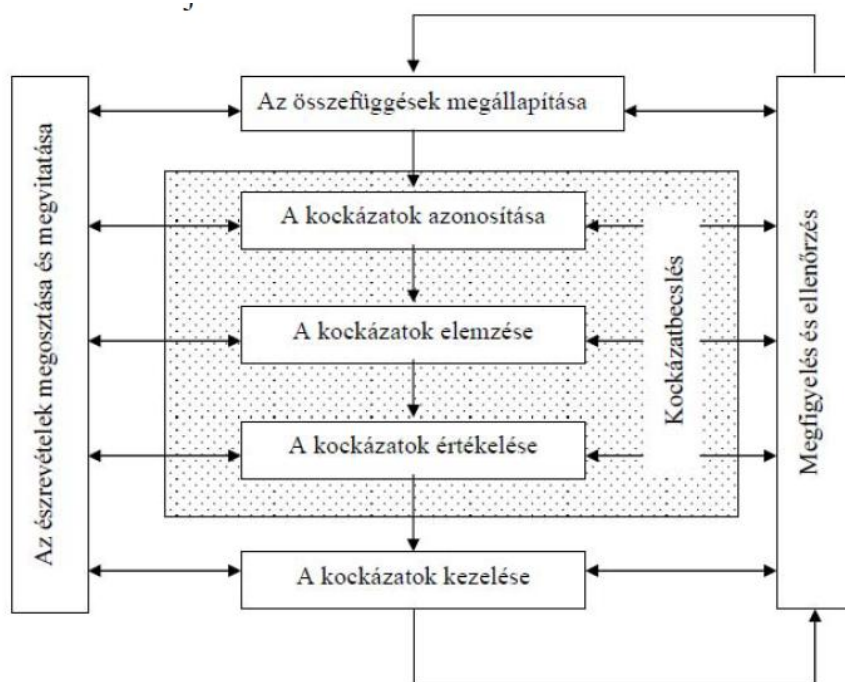
- kockázatkerülés
- kockázatsökkentés
- kockázatmegosztás, kockázatáthárítás, kockázatáthelyezés.

A kockázatkezelés folyamatának meghatározását illetően a haza és nemzetközi irodalomban is vannak próbálkozások, azonban nincs egységes megfogalmazás még. Számos szakirodalmi feljegyzést és témában készült munkákat végigolvasva, arra a

¹⁰Farkas Szilveszter – Szabó József; *A vállalati kockázatkezelés kézikönyve*; [2005]; Dialóg Campus Kiadó; Budapest

következtetésre jutottam, hogy Pálinkás Péter doktori (PhD) értekezésében lényegre törően, összeszedetten fogalmazta meg és ábrázolta ezt a folyamatot. Dolgozatomban az ő munkáját alapul véve szeretném bemutatni a kockázatkezelés folyamatát.

A kockázatkezelés folyamata hét lépésből áll, mely lépéseket a következő ábra (7. ábra) szemléltet.

7. ábra A kockázatkezelési folyamat

Forrás: Pálinkás Péter; doktori (PhD) értekezés¹¹

A kockázatkezelés első lépése az **összefüggések értékelése**, mely azonosítható az úgynevezett helyzetértékeléssel. Helyzetértékelés során a vállalat külső és belső környezetének helyzetelemzése történik meg. A következő lépés a **kockázatok azonosítása**, mely lépés során minden olyan elemet, ami a vállalat számára kockázatot jelent, számba kell venni és listát kell róla készíteni.

A számbavétel után, a **kockázatok elemzése** következik, mikor is a kockázatok előfordulási valószínűségét és bekövetkezésének súlyosságát állapítják meg, ezt követően a **kockázatok értékelése** jön, mely középpontjában azok a kockázatok állnak, amelyek kezelésére a

¹¹Pálinkás Péter; Kockázatkezelési eljárások alkalmazása az Európai Unió mezőgazdaságában; Gödöllő; [2011]

jelenlegi kockázatkezelési gyakorlat nem alkalmas. Ötödik lépésként a **kockázatok kezelésére** kerül sor, azon eszközök, módszerek kiválasztásával, ami a célnak legjobban megfelel.

És végül, de nem utolsó sorban a **megfigyelésre és ellenőrzésre** kerül sor, mely folyamatszakasz során a vállalat döntéshozói a korábban meghatározott kockázatkezelési tervek jóváhagyják, az megvalósításra kerül, és ezen megvalósítási folyamat minden állomását figyelemmel kísérik, így az előzetesen nem jól kiválasztott kockázatkezelési módszert, le tudják cserélni, ki tudják javítani a hibát.

A folyamat utolsó lépéseként az **észrevételek megosztása és megvitatása** történik. Az utolsó lépés lényeges eleme, hogy a döntéshozók és a többi fél közt állandó legyen az információcsere, minden fél ugyanúgy legyen informálva az egész folyamat során. A döntések sikerességét nagymértékben elősegíti a teljes, vagy majdnem teljes informáltság állapota.

5.4.Mezőgazdaságban előforduló kockázatok

A mezőgazdasági kockázatokat két nagy csoportba sorolhatjuk: környezeti és üzleti kockázatok. A környezeti vagy más néven természeti kockázatok a természeti környezet változékonyságából adódnak. Ilyen tényezők az időjárás és a különböző növénybetegségek. Ezen kockázatfajtákra szinte nem lehet felkészülni.

Az üzleti kockázatok csoportja egy tágabb kategória, mely magába foglalja a következőket:

- **Partner kockázat**, amennyiben az üzleti partnerek nem tudják teljesíteni vállalat kötelezettségeiket;
- **piaci vagy ár-kockázat**, ami a vásárolt vagy értékesített termék árának változékonyságából adódik;
- **termelési kockázat** a technológia változásaiból illetve a munkafolyamat hibáiból adódik;
- **emberi kockázat** az egészségügyi és az emberi célok változásából eredő kockázatokat foglalja magába;

- **jogi, és társadalmi kockázat** a jogi szabályozás és agrárpolitika változásai következtében merül fel.

A következő táblázatban (1. táblázat) szeretném bemutatni az előzőekben felsorolt kockázat típusokat és konkrét példával kibővíteni.

1. Táblázat Kockázatok típusai és forrásai

Kockázat kategóriák	Kockázat típusok	Kockázatok típusok előfordulási formái
Környezeti kockázat	szélsőséges időjárás	fagy, jégeső, vihar, belvíz, árvíz, aszály
	növényi kártevők, betegségek	növényi kártevők, betegségek
Üzleti kockázat	partner kockázat	felvásárló fizetéseképtelensége, szerződésszegés
	piaci kockázat	termeléshez szükséges anyagok áremelkedése értékesítési árak stagnálása, esése értékesítési lehetőség hiánya
	termelési kockázat	új növényfajták, technológiák elterjedése, korábbiak leértékelődése, termelési hiba
	emberi kockázat	családtagok, dolgozók betegsége, céljaik megváltozása, családi problémák
	jogi és társadalmi kockázat	változások az adórendszerben, agrárpolitikában
Pénzügyi kockázat	Hitelszerzési és kamatfizetési kockázat	a gazdaság működtetéséhez szükséges pénzügyi háttér biztosítása

Forrás: saját szerkesztés

5.5.Éghajlatváltozás hatása a mezőgazdaságra

Napról napra érzékelhetjük, hogy valami változik körülöttünk, valami más, mint régen, mintha „megbolondult” volna a Föld. Az esetleges éghajlat változás napjaink egyik nagy kérdése és kihívása. Azonban arról, hogy ténylegesen fenn áll-e az éghajlatváltozás ténye, nem kapunk egyértelmű magyarázatot. Nincs egyetértés abban, hogy ami most a Földön zajlik, egy globális éghajlatváltozás vagy pedig csak természetes melegezési folyamat – ami a Föld életében már többször is bekövetkezett. Egy biztos, valami történik, változik, azonban a változás okairól, hogy mely tényezők okozzák a változást, arról még vizsgálatok folynak.

A változási folyamat már elkezdődött, a Föld hőmérséklete lassan, egyenletesen emelkedik, emellett egyre sűrűbben érzékelhetőek a szélsőségek, érte ez alatt a nagyon

magas vagy épp nagyon alacsony hőmérsékletet, illetve a területi adottságokra jellemző csapadék mennyiségének eltéréseit.

A globális éghajlat változás megfogalmazására számos lehetőség van. „*Mannion (1997) felfogásában a globális környezetváltozás a Föld keletkezésétől folyamatosan végbemenő állandó folyamat...*”¹²

A mezőgazdaság nagymértékben függ az éghajlattól és annak változásától. A hőmérséklet növekedése az ökoszisztémára, környezetünkre negatív hatással van, azonban ezek súlyosságát előre nagyon nehéz meghatározni. Ebben a változási folyamatban a mezőgazdaság főként „érdekelt”, mivel az emberi lét alapját képező földhöz kapcsolódó természeti erőforrásokat kezeli.

A mezőgazdaság szempontjából több, a globális klímaváltozással összefüggő változásokat kell figyelembe venni, mely változások a következők:

- szélső értékek változása
- magasabb szélességeken bekövetkező melegedés
- monszunesőt övezetének előrenyomulása a sarkok felé
- talajnedvesség csökkenése.¹³

Azt, hogy a szélső értékek hogyan változnak, vagy mikor, szinte lehetetlen pontosan előre jelezni. Akár a hőmérséklet, akár a csapadék tekintetében a szélső értékek változás hatalmas kockázat a mezőgazdaság tekintetében, ez jelenti a legnagyobb veszélyt. Ha a csapadék példáját nézzük, az aszály vagy épp az árvíz kiszámíthatatlan, azonban bármelyik véglet bekövetkezte, negatív hatással van a mezőgazdaságra.

A hőmérséklet emelkedése attól függően, hogy a Föld melyik pontján következik be, különböző kockázati sávba esik. A sarkokhoz közelebbi területeken, mezőgazdaság tekintetében akár még pozitív változást is eredményezhet, mivel a hőmérséklet növekedésével számos olyan növény termesztése válik lehetővé, amit a jelenlegi alacsonyabb hőmérséklet miatt nem lehet megtermelni. Ezzel ellentétben, azokon a

¹²Kertész Ádám; A globális klímaváltozás természetföldrajza; Holnap kiadó; [2001]; 9 oldal

¹³Kertész Ádám; A globális klímaváltozás természetföldrajza; Holnap kiadó; [2001]; 65 oldal

területeken, ahol a hőmérséklet most megfelelő, az emelkedés hatására a megtermeszthető növények fajtáinak száma csökkenni fog.

A növénytermesztést számos éghajlati tényező befolyásolja. Ezen tényezők közül a legfontosabbak:

- napsugárzás
- hőmérséklet
- csapadék
- légköri szén-dioxid koncentráció.¹⁴

Laikus emberként arra gondolhatnánk, hogy a hőmérséklet növekedésének a termés növekedéséhez kellene, hogy vezessen. Azonban ez önmagában nem így működik, a termés növekedéséhez nem elég csak a hőmérséklet, számos más tényező is közrejátszik, például csapadék mennyisége, talaj összetétele stb.

¹⁴Kertész Ádám; A globális klímaváltozás természetföldrajza; Holnap kiadó; [2001]; 66 oldal

6.KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

A dolgozat elkövetkező részében, az agráriumhoz kapcsolódó ellátási lánc, szűkebb értelemben a gabonához kapcsolódó lánc tagjaival készített mélyinterjúkon szerzett információk kerülnek feldolgozásra.

Mélyinterjúk kutatásom, első vizsgálandó területe, az ellátási lánc első láncszeme a növénytermesztés. A mélyinterjúkat az Alsó-jászságban végeztem, azért választottam ezt a területet, mert itt élem mindennapjaim, mezőgazdasági termelést végző családból származom, így minden nap szembesülök azon problémákkal, kockázatokkal, amikről a dolgozatomban írok, valamint azért, mert meglátásom szerint ez a térség még mindig a legjelentősebb mezőgazdasági termelést folytató térségek egyik Magyarországon. Kutatási alanyaimat, három mezőgazdasági vállalat vezetője és egy falugazdász, valamint két magán gazdálkodó szakember alkotta. Választásom azért esett rájuk, mert úgy gondolom, hogy szakmájukhoz kiválóan értenek, erről szól mindennapi életük, korukat tekintve megéltek már sikeres és kevésbé sikeres éveket.

Primer kutatásom első szakaszában, a falumban élő, mezőgazdasági szakemberekkel beszélgettem arról, milyen kockázatokkal kell szembenézni mezőgazdasági termelés, azon belül is a növénytermesztés során. Három, a szakmájában otthon lévő, évtizedek óta a mezőgazdaságban dolgozó, azonban nagyságában és fekvésében eltérő területtel rendelkező gazdálkodó szakembertől kaptam kérdéseimre választ. Bár, feltételeik a hatékony gazdálkodáshoz nem azonosak, azonban a kockázatokat illetően állításaik azonosak voltak.

Kutatásom folytatásaként, a lánc következő tagjának, a malmoknak kockázatait kutattam. Ebben kutatási alapot Jász-Nagykun-Szolnok megyei, illetve megyén kívüli malmok adták. A megkérdezettek között kapacitás tekintetében eltérőek voltak, azonban a malomipar jelenlegi helyzetéről ugyanúgy nyilatkoztak.

A malomipar válságban van, a jelenleg még működő malmok közül többet a bezárás fenyeget. A magyar malomipar túltermelési válságban van, a kismalmok pedig nem bírják hosszabb távon a versenyt. Az általam megkérdezett malmok többsége nyilatkozta, hogy a búzaörlés Magyarországon sok helyen veszteséges, ami azért van, mert a kapacitások jelentősen meghaladják a hazai szükségleteket, ami pedig az exportlehetőségeket illeti, teljesen vagy részlegesen megszűntek.

Az általam vizsgált ellátási lánc végső tagjait a pékségek, sütödék alkották. Megkérdezett pékségek közül az országos hálózattal rendelkező Lipót pékség, és szintén kiterjedt hálózattal büszkélkedhető Látvány pékség, valamint a környező települések – Jászalsószentgyörgy, Jászberény, Jászládány, Jánoshida – pékségei és sütödéi segítették munkámat.

A kutatás során készített mélyinterjúk 2011.áprilisában és májusában történtek, közel 20 fő megkérdezésével. Minden interjú szakértői mélyinterjú volt.

A dolgozat következő alfejezeteiben kifejtésre kerülnek részletesen a növénytermesztésből kiinduló, malomiparon keresztül a sütőipari tevékenységet folytató agráriumhoz kapcsolódó ellátási lánc tagjainak különböző kockázatai.

6.1.Növénytermesztés kockázatai

A mezőgazdaságon belül, túlzás nélkül kijelenthető, hogy a legkockázatosabb ágazat a növénytermesztés. Talán azért jelenthető ez ki, mert a növénytermesztést számtalan olyan kockázati tényező befolyásolja, amire nem lehet előre felkészülni, illetve amely veszély bekövetkeztét nehéz vagy lehetetlen kezelni.

A növénytermesztők számos olyan kockázattal kénytelenek szembenézni, mely kockázatok a gazdaság más területén is felbukkannak, és hasonló jelentőséggel bírnak. Ezen kockázatok köre igen széles, azonban a kutatás szemszögéből nézve, csak a mezőgazdaságban ténylegesen előforduló kockázatok kerülnek kifejtésre.

A kockázatok kifejtése előtt, néhány szóban összefoglalnám – a teljesség igénye nélkül – a mezőgazdasági kockázatok háttérét. A növénytermesztést szezonális jellemzi, ebből kifolyólag, a megtermesztett termékek iránti szükséglet is egyenetlenül oszlik el, az adott év során.

Nagymértékben befolyásolja a mezőgazdaságot az időjárás viszonyossága és közvetlenül érinti a kártevők, növénybetegségek által okozott kár. Időszakosan, a politikai irányzatnak megfelelően, az adott agrárpolitikai elképzelések és irányelvek is befolyásolják a növénytermesztést, noha, nem a termesztés folyamatában, inkább a megtermesztett termékek értékesítése során jelentkezik a befolyásoló hatás. Az állam befolyásolja a piac működését, a termékek árának alakulását.

A szakirodalomban olvasottak, és a saját kutatásom alapján megszerzett információk alapján a legfontosabb mezőgazdaságban előforduló kockázatok a következők: **termelési kockázat, piaci kockázat, személyi kockázat, intézményi kockázat, pénzügyi kockázat.**

6.1.1.Termelési kockázatok *(éghajlat, földrajzi elhelyezkedés, időjárás)*

Az agrárágazatban, leszűkítve a kört, a növénytermesztésben dolgozó embereknek soha nem volt könnyű dolguk, de ami az elmúlt éveket illeti, beleértve az idei évet is, a gazdáknak igencsak nagy fejtörést okoztak és okoznak az időjárás viszontagságai.

A kockázatok közül, talán az időjárási kockázatok azok, amik ellen a gazdák nem tudnak védekezni. Az időjárás kiszámíthatatlan. És ahogy azt egy korábbi fejezetben már említettem, a Föld éghajlatának változása sem könnyíti meg a helyzetet.

A növénytermesztés szempontjából számos tényezőt figyelembe kell venni, az éghajlatot, földrajzi elhelyezkedést, a talaj összetételét, az időjárást. A felsoroltak mindegyike azon kategóriába esik, amely ellen nem lehet tenni, amire nem lehet előre felkészülni vagy épp költséghatékony módon nem lehet rajta változtatni. Azonban mindre igaz, hogy bekövetkezte súlyos következményekkel jár a termesztésre.

Jászsági – alsó jászsági – földeket vizsgálva a talaj kötöttsége nem épp ideális. 68-70%-ban kötött talajról beszélünk, ami a gabonatermesztéshez nem a legmegfelelőbb. Sokkal több és sokkal keményebb talaj előkészítést és talajjavítást igényel, szemben Magyarország más területén lévő, homokosabb földekkel.

A talaj összetétele miatt, a termesztés hatékonyságára fokozottabb hatással van az időjárás alakulása, értve ez alatt a hőmérséklet szélsőséges alakulását, a túl kevés (aszály) vagy túl sok csapadékmennyiséget, az utóbbi időkben egyre sűrűbben tapasztalható időjárási elemeket – szélviharok, jégesők stb. E két jelentős tényező hatással van a megtermesztett növény minőségére és a fogyaszthatósági határértékeknek való megfelelésére. Gabona termesztés esetén, ezen határértékek döntik el, megfelelő e a termék emberi fogyasztásra, vagy csak takarmánynövényként, állati fogyasztásra alkalmas.

Az időjárás mellett a növénybetegségek és kártevők kockázata is igen magas, bár ezek ellen lehet védekezni, fel lehet készülni különböző növényvédő szerekkel. Azonban arra fokozottan ügyelni kell, hogy ezek a növényvédő szerek kellő időben, módon és mennyiségben kerüljenek a növényekre, ellenkező esetben nem a várt hatást érik el. Nem

időben történő permetezés esetén, a növényen szermaradványok maradhatnak melyek emberi fogyasztásra alkalmatlanná teszik a terméket. Növényvédő szerek nélkül, bizonyos időjárási feltételek mellett gombásodás is előfordulhat, mely szintén nem teszi alkalmassá a terméket emberi fogyasztásra.

Gabonafélék és egyéb élelmiszeriparban felhasználásra kerülő növények tárolása és raktározása esetén számolni kell különböző kártevők (egér, patkány és egyéb rágcsálók) „felbukkanásával”. A kártevők elleni védekezés, épp az ellenük használt erős vegyszerek és mérgek miatt különösen szigorú szabályokhoz van kötve.

Szakemberek a növénybetegségek és kártevők miatti káresemény bekövetkeztének valószínűségét alacsony mértékűnek ítélték meg, azonban bekövetkeztének következményét, a legsúlyosabb értékkel illeték.

6.1.2.Személyi kockázat

A személyi kockázat vagy más néven az emberi tényező kockázata a mezőgazdaságban, a gazdaságot vezető, illetve a gazdaságban munkaerőként alkalmazott személyek sérüléséből, betegségéből – akár hosszú távon is – legszélsőségesebb esetben a személyek halálából adódik. Az említett esetek mellett személyi kockázatok közé sorolható, bár súlyosságát tekintve enyhébb a foglalkoztatóra és foglalkoztatottakra ható egyéb tényezők, melyek negatívan hatnak az emberek lelki állapotára és kiegyensúlyozott munkaképességükre. Ilyen egyéb tényezők a megromlott emberi kapcsolatok (munkahelyi és magánéleti kapcsolatok egyaránt).

A többnyire lelki és testi eredetű személyi kockázatok mellett a technológiai fegyelem betartása a munkavállalók részéről is igen nagy kockázatot rejt magában. Nem megfelelő fegyelem mellett, súlyos anyagi következményeket von maga után. A fegyelem mellett a megfelelő szakmai tudás és hozzáértés is nagyon fontos, ezek hiánya nagy kockázatot rejt magában. Egy, értékét tekintve drága gép mellé, ami igényli a megfelelő szaktudást, odaállítani egy olyan munkavállalót, aki nem ért hozzá, nincs meg a megfelelő tudása, képzettsége, felelőtlenség és a legmagasabb kockázati értéket képviseli.

Kutatásom alanyai, a személyi kockázat kategóriájába vették a bűncselekményből származó kockázatot illetve az eszköz-kockázatot is. Elmondásuk szerint, azoknak a gépeknek, eszközöknek melyeket a szántóföldön hagynak – akár éjjelre, akár nappalra –

más napra „lába kél”. Az Alsó-jászságra jellemző az idegenkezűségből származó káresemény, ezért előfordulásának valószínűségét a legnagyobb értékkel ítélték, az ebből származó káreseményt pedig a legsúlyosabb csoportba tették. Továbbá ide tartozik a véletlenül vagy szándékosan elkövetett tüzesetek kockázata, valamint a gépek, berendezések, irodaként használt épületek, raktárként használt épületek megrongálódásából származó kockázatok.

A személyi kockázatok kategóriájába esik a fluktuációból származó kockázat. A kutatási alapot nyújtó mezőgazdasági vállalatok esetünkben, nem illették nagy kockázati valószínűséggel, indoklasként a munkavállalók átlagéletkorát említették, amely 50 év felett áll. Azonban, egy olyan vállalatnál ahol az átlagéletkor alacsonyabb, a vállalattól ki- és belépő dolgozók kockázata igen magas.

6.1.3.Intézményi kockázat

Minden politikai és jogi kockázat ide tartozik. A gazdaságpolitika ezen belül is az agrárpolitikai szabályozásból adódó kockázatokat nevezik összefoglaló néven intézményi kockázatoknak. A kockázatok ezen csoportjába tartozik az adókból, kamatlábakból, árfolyamokból, kárpótlásokból és támogatásokból, egészségügyi és környezetvédelmi előírásokból származó kockázatok.

Az állami szervek által meghatározott intézkedésekből származó kockázatokat több csoportba lehet osztani. Egy részről kockázatot jelent, az állami hivatalok ügyrendezési időintervalluma, értve ez alatt, hogy a vállalatok által kért engedélyek kiadása, kérelmek elbírálása hosszú időt vesz igénybe. Más részről, a kormány megszorításai, adózási és vámszabályainak változtatásából adódó kockázatok is hatással vannak a mezőgazdaságra.

A kárpótlások és támogatások „minősége” és mennyisége, mindig az adott kormányon lévő párt agrárpolitikai elképzeléseitől függ.

Intézményi kockázatok közé tartoznak az egymással szerződéses kapcsolatban álló felek szerződéseikkel kapcsolatos kockázatok. „*A szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre.*”¹⁵ Ha a kölcsönös akarat idővel már nem kölcsönös és

¹⁵Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény; 205.§(1)

szerződésszegésre, vagy a jogok és kötelezettségek be nem tartására kerül a sor, az meglehetősen nagy kockázatot rejt magában.

Partnerkapcsolatokat illetően előtérbe kerül a bizalom kérdése. Kellő odafigyeléssel, megfontoltsággal és utána járással kell kiválasztani a partnert. Partner vállalat kiválasztása esetén, először mérlegelni kell a rendelkezésre álló lehetőségeket, levonni a következtetéseket, majd ki kell választani a lehető legkisebb kockázattal járó partnert. Bízni kell abban, hogy a kiválasztott partner tartani fogja a megállapodásban megfogalmazott kötelelességeit.

Kutatási alanyaimmal folytatott beszélgetés során, világossá vált számomra, hogy itt az Alsó-jászságban a mezőgazdasági partnerkapcsolatok többsége több éves, adott esetben akár több évtizedes múltra tekint vissza.

Szatmári Imre, az AGRO-Szentgyörgy Kft. ügyvezető igazgatójának szavait idézve a partnerkapcsolatok kockázatáról: „...*esetünkben a partnercégekkel régen kialakult, mondhatni személyes, baráti ismeretségen alapuló kapcsolatok nyújtanak garanciát, a problémamentes együttműködésre, nagy múltú, minőséget garantáló cégek alkotják a vállalat partner kapcsolatait.*”

Levonható következtetésként, hogy ebben az esetben a partnerkapcsolati kockázat előfordulása igen csekély, azonban ha mégis bekövetkezik, következménye ugyancsak súlyos.

6.1.4.Piaci kockázatok

Jelenlegi piaci állapotot tekintve, számos tényező jelent egy mezőgazdasági vállalat számára kockázatot. A gazdasági válság, az éghajlat változás miatti termésátlag elmaradásából származó következmények hatással vannak a mezőgazdasági termékek keresletének és kínálatának alakulására.

A növénytermesztés egy biológia folyamat, amely időigényes, ebből kifolyólag, számos olyan döntést kell meghozni a folyamat első szakaszában, ami költségigényes, és mivel ekkor még a termék piaci ára nem ismert, így azt sem lehet tudni, hogy a bevétel fedezni fogja e, ezeket a költségeket. Ezt a fajta árbizonytalanságot az is tovább erősíti, hogy a mezőgazdasági piac jellegét tekintve erősen változékony.

A változékonyságot keresleti és kínálati oldalra egyaránt vissza lehet vezetni, hiszen mindkét oldal nagyban befolyásolja az árakat. Mezőgazdasági termékek eladása során is helytálló az a közgazdasági elmélet, miszerint a termékek iránti kereslet növekedés az árak csökkenését idézi elő, a kínálat növekedés pedig az árak növekedését.

A termelők szempontjából tehát, az ár az a tényező, amely piaci kockázat szempontjából a legnagyobb kockázatot foglalja magában.

Azonban, az Európai Unióhoz való csatlakozás után a megnyílt piaci lehetőségek, eltörölt vámok, egy részről segítették a magyar gazdaságot, más részről viszont hátráltatták is a magyar termékek iránti keresett mennyiségének alakulását.

6.1.5. Pénzügyi kockázatok

Pénzügyi kockázat csoportjába tartoznak azok a kockázatok, amelyek a vállalat, gazdaság pénzügyeivel kapcsolatosak, így az árváltozás, árfolyamváltozás, kötelezettség és terhelés kiegyenlítése, bevételek és kiadások alakulása tartozik ide. Ezen kockázatok bekövetkezte a vállalat jövedelmezőségét csökkentik, ami a jövőbeli működést is veszélyeztetheti, tehát megelőzésükre nagy figyelmet kell fordítani.

Minden gazdasági ágazatban, így a mezőgazdaságban is nagyon fontos szerepe van a megfelelő finanszírozási stratégiának. Mezőgazdasági termelés esetében, miután a termék termelése és értékesítése között hosszú idő telik el, a termékért kapott ellenérték is csak a folyamat végén áll a gazdák rendelkezésére, így számolni kell olyan költségekkel, melyek kiegyenlítésére, a kellő összeg, csak akkor áll a vállalat rendelkezésére, ha a termék értékesítése már megtörtént.

Pénzügyi kockázat továbbá még, a gépek amortizációjából származó költségnövekedés. Nem megfelelő műszaki állapotú, vagy az amortizációs időszak végén járó gépek esetén, olyan műszaki hibák léphetnek fel, amely a vállalat költségeit nagymértékben megnövelik.

Példaként említve, szántóföldi termelés esetén, egy olyan gép (lehet ez erőgép, szemszállító jármű, vagy gabonaszem betakarító gép), amely 25-35 éve jelentős használatban van, műszakilag már nincs „ereje teljében”. Így számolni kell olyan esemény bekövetkeztével, hogy a jármű elindul a megművelendő földterület felé – talajmegmunkálás, betakarítás stb. – ám, amikor odaér vagy a munkálat közepén, jobbik

esetben a munka elvégzése végén, olyan probléma merül fel, hogy nem tudja elkezdni-, folytatni-, befejezni a feladatot, valamint visszatérni a telephelyre.

Bár, ezt a kockázati tényezőt inkább a termelési kockázatok közé lehetne sorolni, azonban, itt azon felül, hogy a gépek műszaki állapota milyen, a javítási és pótlási költség bekövetkezése sokkal jobban megterheli a vállalatot, amit kutatási alanyom, a jelenlegi gépeik korát tekintve a legnagyobb előfordulási valószínűséggel értékelte.

6.2.Malomipar kockázatai

A magyar élelmiszer gazdaság egyik legjelentősebb területe a gabonaágazat, gabonaipar, amit mai megfogalmazásban már malomiparként használ a szakirodalom. Az ország szántóterületének jelentős részén, közel 60 százalékan termesztnek gabonaféléket. A gabonaágazat nemcsak a hazai emberi fogyasztási és állati takarmányozási célú igényeket elégíti ki, emellett jelentős szerepe van a kivitelben is.

A malomipari tevékenységet folytató vállalatok a szemes termény-forgalmazással, ezek készletezésével, lisztgyártással, takarmány előállítással – bár ennek jelentősége napjainkban csökkenő tendenciát mutat – és feldolgozott készítmények gyártásával foglalkoznak (pl. tészta).

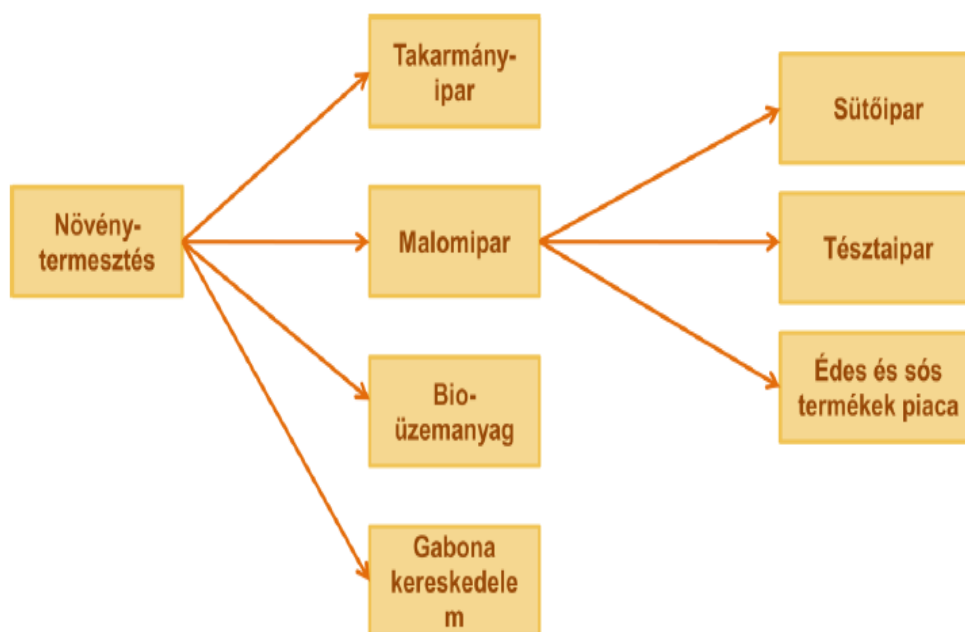
Alapvetően a malomipari vállalatok szerteágazó termékszerkezettel rendelkeznek, mely szerkezet a következő csoportokra lehet osztani:

- különféle vető magvak és szemes termények felvásárlása, készletezése, feldolgozása és végül különböző kiszerelésű csomagolás
- liszt őrlése, készletezése és csomagolása többféle kiszerelésben
- keveréktakarmány előállítása és értékesítése
- feldolgozott cikkek előállítása (például puffasztott készítmények, tészták stb.)

A gabona termékpálya 3 szintből épül fel, alapja a szántóföldi növénytermesztés. Ezt követően a gabona 4 lehetséges úton haladhat tovább – takarmányipar, bio-üzemanyag, gabonakereskedelem és malomipar.

A dolgozat szempontjából kiemelkedő a malomipar, mely során a gabona – ekkor már bizonyos mértékig feldolgozva folytatja útját – három különböző irányban kap lehetőséget tovább haladni, még hozzá a sütőipar, tésztaipar és az édes és sós termékek piaca. Ezen területekből a kutatás során a sütőipar kerül kifejtésre a következő fejezetben.

A teljes folyamatot a 8. ábra hivatott szemléltetni.

8. ábra Termékpálya¹⁶

6.2.1. Termelési kockázatok

Malomipari termelés alapjaként felhasznált gabona mennyiségi és minőségi rendelkezésre állása jelentős kockázatot rejt magában. Nem megfelelő minőségű szemes termény esetén a belőle készült őrlemény minősége sem lesz megfelelő, mely a későbbi sütőipari felhasználás során is problémákhoz vezethet.

Mezőgazdasági termelés sajátosságaiból fakadóan, termelési ingadozás léphet fel. Ez természetes jelenség, miután a termelés fő befolyásoló tényezője az időjárás. Ebből kifolyólag a malomipari termeléshez szükséges alapanyag nem mindig áll megfelelő mennyiségben rendelkezésre, ami magas kockázati faktornak számít, mivel így a beérkezett rendelések teljesítése akadozik, vagy abszolút nem teljesíthető. Rendelés teljesítés kihagyása, késése esetén a malomipari tevékenységet folytató vállalat számára

¹⁶ Laczkó Dénes-Vincze Tamás: Búzától a kenyérig – Stratégiai döntési pontok a hazai gabona termékpályákon, Kolozsvár, [2011], 17 oldal

jövedelmezőségi csökkenést eredményez. Ezen kockázati tényező előfordulásának valószínűsége közepes, bekövetkeztének következményének súlyossága azonban magas értékkel jellemezhető.

Mennyiségi kockázat csökkentése megvalósítható a gabona tárolásával és készletezésével, azonban ilyen eshetőség esetén újabb kockázati tényező merül fel a kártevők megjelenésével (egér, patkány és egyéb rágcsálók, kártevők). A kártevők elleni védekezésre nagy hangsúlyt kell fektetni, mert az általuk hordozott betegségek és fertőzések komoly egészségi veszélyt jelentenek az emberi szervezetre. Épp a fokozott veszély miatt, komoly, szigorú szabályozáshoz van kötve az ellenük való védekezés.

Termelés kockázatok csoportjába sorolandó az alapanyag minőségi és mennyiségi rendelkezésre állása mellett, a termeléshez használt gépek és berendezések működésének kockázata. Színvonalas, minőségi termeléshez elengedhetetlen a gépek, berendezések zavartalan működése, minimálisra csökkentve a működésképtelenség lehetőségét. A mai technológia és technikai fejlettségnek köszönhetően, a modern gépek meghibásodásának valószínűsége alacsony, azonban ennek ellenére, bekövetkeztének súlyossága magas kockázati értékkel bír.

6.2.2.Személyi kockázatok

A modern technika és gépesítés mellett még ma is vannak olyan területek, amit humán erőforrás felhasználás nélkül nem lehet véghezvinni, megfelelően működtetni. Ez a malomipari tevékenység területére is igaz. A mai malmok, bár ugyanazon az elven, mégis máshogy működnek, mint ezelőtt 60 évvel. Számos folyamat már gépesítve van, azonban ezeket a gépeket irányítani, ellenőrizni, tisztítani, és karban kell tartani. Itt jelenik meg a személyi kockázat, miszerint ezen gépekhez magas szintű szaktudás és hozzáértés szükségeltetik. Nem megfelelő működtetés esetén olyan súlyos működési hibák léphetnek fel, melyek jelentős mértékű költségnövekedést eredményeznek.

A szaktudás és hozzáértés mellett jelentős kockázati tényező a malmokban foglalkoztató és foglalkoztatott emberek egészségi állapota. Betegség, sérülés, legrosszabb esetben halál bekövetkezte jelentős kockázattal jár a vállalatok számára. De a testi problémák mellett a lelki problémák is kihathatnak a munkára, így erre a vezetőknek komoly figyelmet kell fordítani, elkerülve a munkahelyen történő balesetek miatt felmerülő, jogos kártérítéseket, amik mind költségnövelő tényezők.

6.2.3.Intézményi kockázatok

A malomipari vállalatokat érintő kockázatok ezen kategóriájába tartozik minden olyan kockázat melyet az adott időszakban kormányon lévő párt határoz meg, vagyis minden politikai és jogi kockázat. Az alapanyag beszerzést, termelést, értékesítést, körülményeket és humán erőforrást egyaránt törvények szabályozzák, egyes területeken az állam is beavatkozik. Intézményi kategóriába esik az adókból, vámokból, árfolyamváltozásokból, egészségügyi (HACCP) és környezetvédelmi előírásokból származó kockázatok. Ezeket a kockázati tényezőket minden esetben szigorúan be kell tartani, rendszeresen ellenőrizni, mert elmulasztásuk komoly jogi következményekkel járhat és szankciókat vonhat maga után.

A kormány adózási, megszorítási és vámszabályaiból adódó kockázatai mellett azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a kárpótlásokból és támogatásokból származó kockázatokat sem. Új beruházások esetén megigényelt támogatások ügyintézésének elhúzódása jelentős visszaesést jelenthet egy vállalat működésében, mely szintén jövedelmezőség csökkenéshez vezet.

6.2.4.Piaci és pénzügyi kockázatok

Malomipari termelés esetén az alapanyagok magas beszerzési ára jelentős többletköltséget eredményezhet a vállalat számára, mely még jelentősebb kockázati tényező lehet, ha a legyártott termékek iránti kereslet alacsony, így az eladási ár a megszokottnál alacsonyabb. Jelentős bevételkiesést jelenthet a vállalat számára, jövedelmezőség csökkenéshez vezethet.

Emellett, elengedhetetlen a termelési infrastruktúra – értve ez alatt a szállítást, raktározást, tárolást – fejlesztése, modernizálása, mivel ez nagyban hozzájárul a hatásos piaci fellépéshez. Ennek figyelmen kívül hagyása, vagy fontosságának alábecslése jelentős kockázatot jelent egy vállalat számára a piaci részesedés szempontjából.

6.3.Sütőipar kockázatai (pékségek, sütődék)

Primer kutatási területem utolsó vizsgálandó egysége, mondhatni az ellátási lánc utolsó láncszeme a pékség, sütőde, mint terméket gyártó és készterméket a fogyasztók számára kínáló szereplő.

A mezőgazdaság legkockázatosabb ága a növénytermesztés, ahogy ez már korábbi fejezetben kifejtésre került. Az agráriumhoz kapcsolódó, abból kiinduló ellátási láncok első „láncszeme” maga a mezőgazdasági termelés, mely során a további termeléshez és termékgyártáshoz szükséges alapanyagokat termesztik meg. Ez a terület azonban sokrétű, a teljes területet vizsgálni szinte lehetetlen egy kutatáson belül, ezért dolgozatomban a fő hangsúlyt a gabonákra, szűkebben a búzára, valamint ezen termék/alapanyag felhasználásához kapcsolódó ellátási láncra helyeztem.

A korábbi fejezetekben feltárássra kerültek az ellátási lánc többi láncszemének kockázatai, most a lánc utolsó előtti láncszemének, a pékség kockázatának feltárására és elemzésére kerül sor.

A lánc minden tagjának megvannak sajátos kockázatai, melyek hatnak saját magukra, azonban egyes kockázati tényezők az egész lánc működésére kihatnak. A többi lánctaghoz hasonlóan, a pékségek működésére is különböző kockázatok vannak hatással, melyeket a következő kategóriákba lehet sorolni: termelési kockázat, piaci kockázat, személyi kockázat, intézményi kockázat, pénzügyi kockázat. Bár az alapvető kategóriák azonosak a többi lánctagéval, tartalomban azonban jelentősen eltérnek.

A következőkben az előbbieken felsorolt kockázatok kerülnek részletesebb kifejtésre:

6.3.1.Termelési kockázatok

Malomipar termékeit felhasználó sütőipar, termelése során számos kockázati tényező jelenik meg, melyek kedvezőtlen hatással lehetnek a termelés jövedelmezőségére. Addig még a mezőgazdasági termelés (növénytermesztés) során felmerülő kockázatok jelentős részét az ember nem tudja megakadályozni, sütőipari termelés esetében ez az arány mondhatni nullára csökken, a legtöbb kockázati kategória ember által megakadályozható.

Sütőipari termelés során magas kockázati értékkel bír, a beérkező alapanyag minősége, mivel rossz minőségű liszt és egyéb más alapanyag esetén, a készített termék minősége is gyenge lesz. A gyengébb minőségű késztermékek, amelyek minősége nem elégíti ki a fogyasztók igényeit, minden esetben bevételkieséshez vezet.

Az alapanyag minőségi kockázata mellett a rendelkezésre álló mennyiség is komoly befolyásoló tényező lehet. Ha nem áll rendelkezésre a megfelelő mennyiség az alapanyagokból, akkor a gyártás során nem lehet teljesíteni a megrendelést, így szintén bevételkiesés következik be.

Az alapanyagok mellett a gyártáshoz szükséges gépek, berendezések, eszközök működése valamint jelenléte is fontos tényező. A gépek megfelelő működésének hiánya, vagy működésképtelensége miatt részleges vagy teljes termelésleállás következhet be, melynek bekövetkezte közepes valószínűséggel fordul elő, azonban következményének súlyossága a legnagyobb értékkel bír. Egy komolyabb gépi hiba, hosszabb működésképtelenség jelentős bevételkieséshez vezethet, egyrészt, mert nem tudja a vállalat teljesíteni a rendelést, nem tudja kielégíteni a vásárlók igényeit, ami a piaci verseny erőssége mellett rendkívül fontos. Másrészt a gépek javítási költségei olyan méreteket ölthet, ami adott esetben a vállalat tartalékait is érintheti.

6.3.2.Személyi kockázatok

Személyi kockázat alatt, azon kockázatok értendők, amelyek valamilyen módon kapcsolatba hozhatók a vállalkozásnál lévő vagy a vállalkozással kapcsolatban álló emberi tényezővel. Pékség esetén kockázatot jelenthet a pékséget vezető, az ott munkavállalóként alkalmazott személyek hosszú és rövid ideig tartó betegsége, különböző súlyosságú sérüléseik, és drasztikus esetben ezen személyek halála. Az előbbieken felsorolt tényezők mind az emberi testhez kapcsolhatók, azonban a pékségekben folyó munka sikerességéhez nem csak az emberi test megfelelő állapota szükséges. „*Épp testben, épp lélek.*” Bizonyos értelemben az ember lelkében lejátszódó érzelmi folyamatok is hatással vannak munkabíráására, teljesítményének minőségére. Így a munkavállalók lelki állapota is jelentős kockázatot jelent egy vállalkozás számára.

Az ellátási lánc minden láncszeménél jelentkezik a humán erőforrás kockázata mellett, a vállalat tevékenységéhez szükséges technikai eszközökkel és technológia folyamatokkal

kapcsolatos kockázatok. A tevékenység által igényelt gépek, berendezések használatához szükséges a szakmai tudás és hozzáértés, megfelelő fegyelem.

A kutatás során vizsgált pékségek egy része ragaszkodva a hagyományokhoz, minimális gépi használatot alkalmaz, ebben az esetben a pékségben dolgozó személyek hozzáértése nagyon fontos, és fokozott kockázattal is jár. A szakmai tudás hiánya súlyos anyagi következményekkel járhat, és a fogyasztók számának jelentős csökkenését vonhatja maga után.

A megkérdezett pékségek fennmaradó része előnyben részesíti a modern kor vívmányait, a legtöbb művelet gépesítve van. Itt egy részről a gépek működése rejt magában kockázatot, azonban nagyon fontos, hogy ezeket a gépeket olyan emberek használják, felügyelik, akiknek megvan hozzá a megfelelő tudása, képesítése. Ellenkező esetben, nem rendeltetésszerű használat esetén a gép működésképtelenné válhat, ami termelés kiesést jelent, mely jövedelmezőség szempontjából magas kockázati értékkel bír.

A legtöbb lánc tag esetén a fluktuációból eredő kockázat nagy jelentőséggel bír. A vállalat állományában lévő dolgozók ki- és belépése, egy termelő vállalat esetén magas értékkel bíró kockázati tényezőnek számít. Vizsgált pékségek a fluktuációból adódó kockázat előfordulásának valószínűségét közepes értékkel, míg bekövetkeztének következményét magas értékkel értékelték.

6.3.3. Intézményi kockázatok

Tevékenységi körtől függetlenül, minden termelő és szolgáltató vállalat – bár nem azonos mértékben – de az állam által szabályozva van. A szabályozásokból és korlátozásokból adódóan jelennek meg kockázati tényezők. Ide tartoznak az állam által szabályozott kamatlábak nagyságából, adókból, árfolyamváltozásokból, támogatásokból és kárpótlásokból származó kockázatok.

Azonban nem lehet kihagyni a felsorolásból a HACCP rendszer által támasztott követelményeket sem, melyek elmulasztása súlyos következményekkel jár. Ez a rendszer mind a vállalat, mind a vásárló valamint fogyasztó biztonságát garantálja. Magyarországon, jelenleg hatályos törvények szerint, minden olyan vállalatnak be kell vezetnie, amely élelmiszer gyárt, felhasznál, forgalmaz vagy raktároz, így minden pékség és sütőde köteles a rendszer bevezetésére.

A rendszer hatálya kiterjed a következőkre:

- az élelmiszert előállító és forgalmazó helyiségek, eszközök, berendezések tisztaságára,
- az alapanyagok, élelmiszerek szállítására használt járművek, konténerek és egyéb szállítást megkönnyítő eszközök tisztán és ép állapotban tartására,
- a termelés/gyártás során keletkező hulladékok megfelelő elszállítására (a gyártás helyén a keletkező hulladék nem halmozódhat fel)
- a gyártás végző személyek – akik az élelmiszerral kapcsolatba kerülnek – egészségi állapotára, valamint személyi higiénijára, értve ez alatt például a tiszta munkaruhát, megfelelő védőruházat viselését (maszk, kesztyű, hajvédő stb.)
- megfelelő ivóvízellátásnak rendelkezésre kell állnia
- a munkavállalók folyamatos oktatására, továbbképzésére

Intézményi kockázatok közé sorolható a vállalattal kapcsolatban álló partner vállalatok jelentette kockázat. Fontos szempont egy jól működő vállalat esetében, hogy kikkel alakít ki üzleti kapcsolatot. Több szempont szerint értékelendő egy beszállító, így a kockázati tényezők is megnövekednek. Magas kockázati értékkel bír az ár, mint befolyásoló tényező. Jövedelmezőség szempontjából fontos, hogy minél alacsonyabb áron tudjon a vállalat alapanyagot beszerezni, így szállító kiválasztásánál az ár kulcsfontosságú tényező. Emellett fontos, hogy a beszállító partner a megrendelt mennyiséget tudja biztosítani. Az ellátási lánc ezen szintjén már kevésbé megy személyes ismeretségen és baráti alapon a partner vállalat kiválasztása.

6.3.4. Piaci és pénzügyi kockázatok

Egy vállalat pénzügyének középpontjában a vállalat pénzügyi folyamatainak mozgása áll. A modern piacgazdaságban a vállalatok tranzakciói szinte egytől egyig pénzmozgással járnak, így a vállalaton belüli pénzügyes személynek minden lépésre rálátása van. Azonban, azt látni kell, hogy a vállalati pénzügynek nem csupán az a feladata, hogy a folyamatokat figyelemmel kísérje, emellett képesnek kell lennie megszerezni a szükséges

forrásokat, a folyamatokat elemezni kell, a tervek teljesítését is követni kell, és nem utolsósorban a fellépő pénzügyi kockázatokat kezelni kell.

Dolgozatom szempontjából a kockázatok kerülnek előtérbe, sütőde, pékség szempontjából.

Ahhoz, hogy egy pékség egyáltalán tudjon működni, elengedhetetlen egy épület, számos eszköz (például péklapát) és berendezés (például kemence), valamint szükség lehet szállítóeszközre is, amivel a pékség ki tudja szállítani termékeit. A pékségben használt gépek berendezések, illetve szállítóeszközök amortizációja, költségnövekedést von maga után, így ez jelentős kockázati tényező a vállalat számára. Nem megfelelő műszaki állapotú vagy az értékcsökkenési időszak végén járó gépek esetén, nagyobb az esély arra, hogy olyan hibák lépnek fel, amely a vállalat kiadásait jelentősen megnövelik, így a jövedelmezőség csökken.

A termékek legyártásához használt alapanyagok minőségi és mennyiségi rendelkezésre állása is jelentős kockázatot jelent a vállalatnak. Nem megfelelő minőségű alapanyag (például liszt, só, élesztő) esetén, a végtermék minősége is silányabb lesz a megszokottnál, és ez jelentős forgalomkieséshez vezethet, illetve súlyosabb esetben a fogyasztók elpártolnak a vállalattól, ami pedig hosszú távú bevételkiesést jelent. Esetleges rendeléseknél, ha nem áll rendelkezésre a kívánt mennyiség, akkor a vállalat nem tudja teljesíteni a megrendelést, ami szintén bevételkieséshez vezet, aminek következményeképpen a vállalat jövedelmezősége csökken. A kutatás során megkérdezett pékségek vezetői ezeket a tényezőket alacsony előfordulási valószínűséggel jellemezték, azonban egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy ezen kockázatok bekövetkezte a legsúlyosabb következménnyel lehet a vállalkozás működésére.

Minden lánctag esetében, az ár olyan kockázati tényező, mely nagymértékben befolyással van a tag működésére, és a legsúlyosabb következményekkel jár a vállalat működésére. Ez pékségek, sütődék esetén sincs másképp. Fontos, hogy milyen áron veszi meg az alapanyagokat, és fontos, hogy milyen áron tudja eladni a készterméket, valamint, hogy az összes legyártott terméket el tudja e adni. Pékség esetén nagyon kockázatos, hogy a legyártott mennyiséget el tudják e adni, ugyanis az általam megkérdezett pékségek mindegyike kihangsúlyozta, hogy csak az aznap legyártott terméket adják el, ami napvégén megmarad, másnap már nem értékesítik. Téves előkalkuláció esetén több legyártott termék is megmarad, ami abszolút veszteségként írható le a vállalat számára.

7.KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A kutatás során több, a mezőgazdaságban, valamint malomiparban és sütőiparban évtizedek óta dolgozó szakemberrel folytatott mélyinterjún sok hasznos információra és ténymegállapításra tettem szert, élelmiszer ellátási lánc tekintetében, melyek segítségével le tudtam vonni következtetéseim.

A mezőgazdaság messze az egyik legkockázatosabb ágazat. Úgy gondolom, azért lehet a legkockázatosabb ágazatok közé sorolni, mert számos olyan kockázati tényező felmerül, amire az ember nem tud előre felkészülni, oly váratlanul és olyan erővel tud lecsapni, aminek olykor beláthatatlan következményei lehetnek.

A mélyinterjúnk során, ahogy azt már a dolgozat korábbi fejezetében kifejtettem, egy mezőgazdasági vállalat működésére számos kockázat rejt veszélyt. A kockázatok jelentős részét tudatos odafigyeléssel, kidolgozott kockázatkezelési stratégiával és kellő szaktudással meg lehet előzni, illetve következményük mértékén lehet csökkenteni.

De egy vállalat életében nem csak ilyen kockázatok léteznek. A mai rohanó világnak köszönhetően, olyan mértékben égetünk el üzemanyagot és szennyezzük a környezetünket, és közben észre sem vesszük éghajlatunk milyen törékeny.

A Föld éghajlata változik, az évszakok határai elmosódnak, az évszakok száma lecsökken, szélsőséges időjárási elemek (nagy mennyiségű csapadék, jégesők, viharos szél, stb.) fogják egymást követni. A mezőgazdasági termelés sajátossága épp az éghajlatban, az időjárásban és a földrajzi elhelyezkedésben rejlik, de a legnagyobb kockázatot is ezek a tényezők alkotják.

Emellett észre kell venni azt, hogy az éghajlat és az időjárás olyan kockázati tényező, mely alapvetően a növénytermesztés területén jelentkezik nagyobb mértékben, itt bír magasabb kockázati értékkel, azonban a kockázatok ezen típusa hatással van az egész élelmiszer lánc működésére. Egy, az időjárás viszontagságaival tarkított évben, legyen az aszályal sújtott, vagy épp mértéktelen esővel ellátott év, a megtermesztett növények minősége eltér attól a minőségtől, amit a normál évben megtermesztett növény minőségi szintje megkívánna, és amely minőséggel az ellátási lánc többi tagja megfelelő módon tudná véghezvinni a termelést.

Minden területnek megvan a saját értéke, előnye és adott lehetősége, hogy mely termék (növény) termesztésére alkalmas. A növénytermesztésben megtermelt termékek egy része

késztermékként kerül a végső fogyasztóhoz, azonban nagyobb része további feldolgozás céljából, mondhatni alapanyagként az élelmiszeriparhoz kerül. Bizonyos termékek esetén tehát, a megtermelt alapanyag számos folyamaton átmegy, míg a termelőtől a gyártón keresztül eljut a végső fogyasztóig.

Nagyon leegyszerűsítve, azt az utat, amíg a szántóföldről a termék a fogyasztók asztalára kerül, ellátási láncnak nevezzük. Az ellátási lánc egy komplex fogalom, több részfolyamatot ölel fel. Az ellátási láncok hossza előre nem meghatározott, bármely számú tagból állhat. A tagok között a legfőbb működési feltétel a bizalom, alapul szolgálva a hatékony együttműködéshez. A lánc tagjai segítik egymást a profitszerzésben, támogatják a hatékony együttműködésüket, de emellett a kockázatokat is együtt vállalják.

Az ellátási lánc minden szinten, minden tagjának, más és más kockázatokkal kell szembenézni, megküzdeni. Ezeknek a kockázatoknak típusa, súlyossága és előfordulásának valószínűsége igen eltérő egymástól. Bizonyos ellátási szinten előforduló kockázatok embertől függetlenül következnek be, amíg más szinten az embernek közvetve vagy közvetlenül, de köze van hozzá. Az azonban bizonyos, hogy a lánc egy-egy tagjának kockázata a többi tag működésére és hatékonyságára is kihatással van.

Dolgozatomban, az ellátási lánc, leszűkítve az élelmiszer ellátási lánc tagjai közti kockázati hatásokat vizsgáltam, a mezőgazdasági termelés során felmerülő kockázatokkal elkezdve a malomipari kockázatokkal folytatva egészen a pékségek kockázataig.

A mezőgazdasági termelés az élelmiszer ellátási lánc kiinduló „láncszeme”. Az élelmiszer ellátási lánc fontos ágazatokat ölel fel a mezőgazdaságtól, az élelmiszergyártáson keresztül a termék értékesítéséig.

A gazdaság ezen területei a termeléstől az értékesítésig az aktív munkavállalók jelentős részét foglalkoztatják, közvetlen szerepet is játszanak a fogyasztók körében, hiszen a háztartások kiadásainak jelentős részét élelmiszerre költik. Ezen okból kifolyólag, elengedhetetlen az ellátási lánc hatékony működése, hiszen a fogyasztók asztalára csak minőségi és biztonságos élelmiszerek kerülhetnek. Mindezt úgy kell kivitelezni, hogy a végső ár a fogyasztók számára megfizethető legyen.

A láncot alkotó vállalatok között a kereskedelmi kapcsolatok javulása, pozitív hatással van a lánc hatékonyságára, ez a hatékonyságnövelés nem csak a tagokra lesz kihatással, hanem a végső fogyasztók is élvezhetik a változás előnyeit. A termelői szinten felmerülő kockázatok az egész lánc működésére, profitszerzésére hatással vannak. Az itt felmerülő

kockázatok bár egyedibbek, mint a lánc többi tagjánál megjelenő kockázatok, ám hatásuk közvetve vagy közvetlenül befolyásolja az egész ellátási lánc működését.

Eddigi tanulmányaim és kutatásom során szerzett információim alapján, egyértelmű következtetésként arra jutottam, hogy a kockázatok különböző mértékben, de biztos, hogy minden esetben hatnak a lánc tagjainak működésére. Az ár egy olyan kockázati tényező, amely a legnagyobb mértékig befolyásolja a vállalat és a partner vállalatok működését. Kétségeket és bizalmatlanságot ébreszt a partnerekkel szemben, mely bizalmatlanság gyengíti a lojalitást és a hatékony együttműködés lehetőségét.

Annak az árnak, amit a termelő a megtermelt termékért kap, sok esetben köze sincs ahhoz az árhoz, amit a fogyasztó a termékért fizet. Az árak átláthatósága, a lánc minden szintjén nagyon fontos, valamint az áringadozás erősödése vagy gyengülése a mezőgazdasági termékpiacon.

Az áringadozásból és árfolyamváltozásokból származó esetleges bevételecsökkenés és költségnövekedés bizonytalan helyzetet teremt a vállalatok életében. Veszélybe kerülhet a munkavállalók bérének kifizetése, mely következtében a munkavállalók vállalattól kilépnek, termelő vállalat esetében veszélybe kerül a szerződésben foglaltak teljesítése. Ha a teljesítés nem következik be, a lánc következő tagjának termelése is veszélybe kerül, hiszen a termeléshez szükséges alapanyag nem érkezik meg. Így ennek a tagnak a működése is bizonytalanává válik, és ez tovább, dominó-elv szerint generálja a lánc többi tagjának működési hatékonyságának csökkenését.

Az ár mellett más tényezők is befolyásolni tudják azt, hogy az ellátási lánc ne működjön hatékonyan. Mezőgazdasági termelés esetén, az időjárás az, ami nagymértékben hatással van az élelmiszeripar működésére. Nem megfelelő időjárási viszonyok mellett a termésátlagok mennyisége és minősége nem lesz megfelelő, így a továbbításra kerülő termékek nem felelnek meg a minőségi szabványoknak, emberi fogyasztásra nem lesznek alkalmasak. Termésátlag csökkenése esetén pedig, a termelő vállalat nem képes a szerződésben rögzített mennyiséget leszállítani, ebből következik, hogy az élelmiszergyártó vállalatok sem tudnak előállítani megfelelő mennyiségű árut, amit később a nagy- és kiskereskedelmi egységek a végső fogyasztó részére értékesítenek. Mind a minőségi, mind a mennyiségi hibák bevételekieséshez vezetnek. És bár ennek negatív gazdasági következményei vannak, mégis azon tényezők közé tartozik, amire az ember nem tud felkészülni, csak viselni következményeit. Az időjárás kiszámíthatatlan.

A kockázatok felismeréséhez, elkerüléséhez, csökkentéséhez, legrosszabb esetben a következmények kezeléséhez, kellő körültekintés, megfelelő informáltság és szaktudás szükséges. Számos kockázatot nem lehet előre kiszámítani, nem lehet tudni milyen következménnyel fog járni, de mégis lehet rá készülni. Mezőgazdasági termelés esetében, abból a növénytermesztő vállalatból kiindulva, ahol a mélyinterjút készítettem, megfelelő kockázatvizsgálattal csökkenteni lehetne a kockázat bekövetkeztének súlyosságát.

A növénytermesztés hatékonyságához a megfelelő talajviszonyok mellett, technikai és technológiai felkészültség is fontos. Nagymértékben növeli a termésátlag megfelelő mennyiségének elérését a háttérben lévő emberek szaktudása és rendelkezésükre álló gépek teljesítménye és mennyisége.

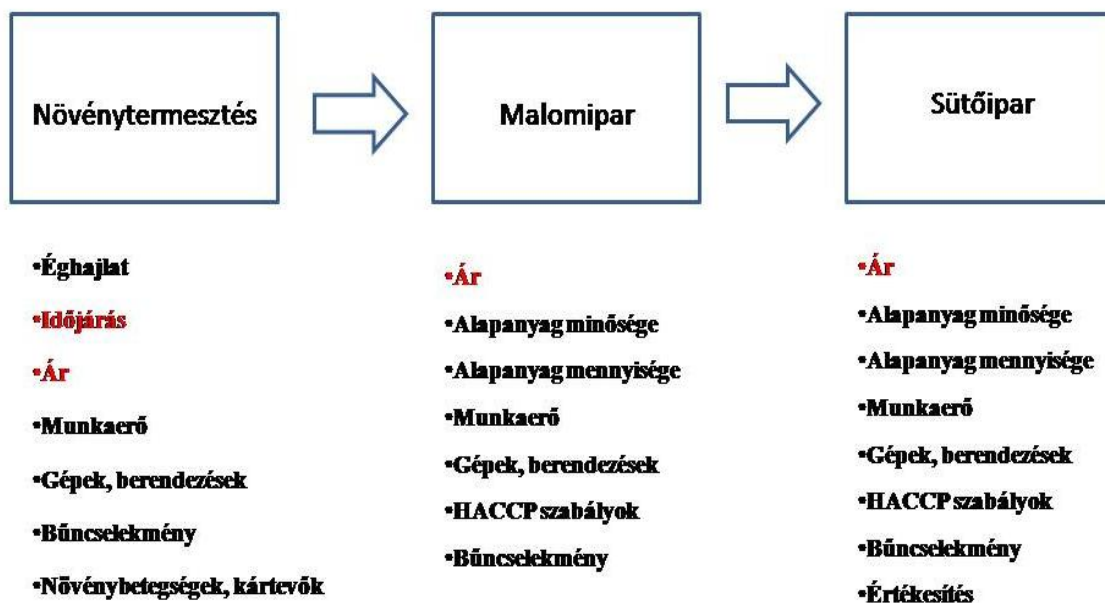
Bizonyos esetekben az időjárás viszonyosságait megfelelő talajmunkával, vetőmagminőséggel ki lehet védeni, nem mindegy ugyanis, hogy a vetést megelőzendő talajmunka milyen minőségben kerül megvalósításra illetve, hogy az elvetendő mag milyen minőségű. Talajszerkezetet figyelembe véve, a kemény, kötött talajt nehéz megmunkálni, nagyobb erő kifejtést igényel. A nagyobb erő kifejtéshez olyan erőgépekre van szükség, amik a hosszú távú, erőltetett munkát is bírják. Ebből a szempontból fontos, hogy ez mezőgazdasági vállalatnak a gépparkját, olyan gépek alkossák, amiknek hasznos élettartamuk, amortizációjuk még az elején tart. Egy régi, működési idejét tekintve elavult gép gyakran meghibásodik – a javítása adott esetben jelentős többlet költséget jelent a vállalat számára – , üzemanyag igénye pedig jelentősen több, mint egy új vagy viszonylag új gépnek.

A mezőgazdasági termelés során használt gépek mellett a további kutatott területen – malomipar, sütőipar – is kifejezetten fontos a termelés és gyártás során használt gépek, berendezések műszaki állapota, és gépeket kezelő, karbantartó alkalmazottak hozzáértése és szaktudása.

A folyamatos fejlesztések, innovációk nagymértékben csökkentik az ilyen jellegű kockázatok bekövetkeztét.

A fejlesztésekre, beruházásokra szánt pénzösszeg nem mindig áll rendelkezésre a vállalatok „életben”. A kockázatok csökkentése és a minél nagyobb profit elérése érdekében azonban nem elhanyagolható a fejlesztések szükségessége. Mezőgazdasági termelés esetén egy-egy új gép vásárlása, raktárépület vagy egyéb a termeléshez szükséges épület felújítása milliós nagyságrendű, ebből kifolyólag érthető, hogy kisebb vállalatok

esetén nem áll rendelkezésre ez az összeg. De csaknem minden vállalatnak módjában áll támogatás igénybevételére. Az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt csak a Magyar Kormány támogatását tudták igénybe venni a gazdák, mezőgazdasági vállalatok, azonban a csatlakozás után megnyílt a lehetőség támogatások területén is, hogy felújításokra csaknem teljes mértékű finanszírozással kaphassanak ezek a vállalatok támogatást, minimális önerő kifizetése mellett vagy adott esetben önerő letétele nélkül.

9. ábra Élelmiszerlánc kockázatai

Saját szerkesztés kvalitatív kutatási eredmények alapján

Az ábra hivatott szemléltetni a kutatás során területenként feltárt kockázatokat a teljesség igénye nélkül. Látható, hogy bizonyos kockázatok minden területen megjelennek, azonban korántsem ugyanúgy. Az alapanyag minőség és mennyiség területén a különbséget az alapanyag formái, beszerzési lehetőségei jelentenek kockázatokat. Gépek, berendezések kockázata a típustól függetlenül szinte azonosak. Amortizáció tekintetében ugyanazon kockázati értékekkel bírnak, az amortizációs időszak végén járó gépek, berendezések fokozott kockázatot jelentenek bármely területen tevékenységet folytató vállalat számára. Működésképtelenségük, termelés kiesést adott esetben teljes leállást okozhat, amely jelentős többletköltséget jelent a vállalatok számára, valamint csökkenti a jövedelmezőséget.

Az ár egy olyan kockázati tényező, mely szintén minden területen előfordul, ezáltal jelentősen befolyásolja a lánc működését. Bizonyos területeken kettős kockázatként jelenik meg. Malomipar és sütőipar esetén elsődleges kockázat az alapanyag beszerzési áraknál jelentkezik, hiszen minél magasabb áron történik a beszerzés annál nagyobb költséget jelent a vállalkozásnak a beszerzés. Ennél jelentősebb kockázat az eladási ár kockázata, miszerint nem mindegy mekkora az eladási ár, mekkora a haszon az adott termékeken, legyen az alapanyag, félkész- vagy késztermék, hiszen minden gazdálkodó vállalat számára a bevétel, a minél nagyobb haszon a fontos, hiszen működésük profitorientált.

Ezen tényezők minden területen közvetlenül jelentkeznek, azonban az ellátási lánc kockázatait vizsgálva van egy olyan tényező, mely a lánc első láncszemét közvetlenül, azonban a többi láncszemre közvetve ugyan, de jelentős mértékben hatással van, ez a tényező pedig az **időjárás**. A növénytermesztésre komoly befolyásoló hatással van, és ebből kifolyólag a bekövetkező káros kockázati hatások akár minőségi, akár mennyiségi területen hatással vannak a lánc többi tagjának hatékony működésére.

8.ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom célja az volt, hogy fényt derítsek arra, milyen kockázatok is fordulnak elő egy agráriumhoz kapcsolódó ellátási lánc esetében és ezek a kockázatok milyen hatással vannak az ellátási lánc többi tagjára. Vizsgálatom az Alsó-jászsági kistérségben végeztem. Kíváncsi voltam arra, hogy mezőgazdasági vállalatok, malmok, sütődék és pékségek, külön-külön milyen kockázatokkal néznek szembe, illetve ezeknek a kockázatoknak a bekövetkezte milyen hatással van az ellátási lánc többi tagjára, egy-egy súlyos következménnyel járó veszély mennyire súlyos következményként jelenhet meg egy partnervállalat működésében.

Egy vállalat életében, függetlenül attól, hogy milyen tevékenységet végez, számos kockázat felmerül. Dolgozatom témáját tekintve, mezőgazdasági, malomipari és sütőipari vállalatok életében is levonható az a következtetés, hogy több kockázattal is szembe kell nézni működésük során. Egy részükre fel tudnak készülni, tudnak ellenük tenni, azonban ezek mellett a kockázatok mellett, számtalan olyan van, amire nem lehet felkészülni.

A termelő vállalat egy ellátási lánc tagja. Egy olyan lánc tagja, ahol a tagok egymást segítik a hatékony együttműködés reményében, a nagyobb profitszerzés érdekében. De, mint minden együttműködésnek, így az ellátási láncnak sem csak pozitív oldala van, hanem negatív is. A lánc tagok a kockázatokat is együtt viselik, az összes negatív vonzattal együtt.

Kutatásom eredményeként, arra jutottam, hogy eddigi feltevéseim, miszerint egy lánc tag nem bír akkora hatással, hogy az egész lánc működésére befolyással legyen, csak az őt követő lánc tagra, hibás volt. A kutatás rávilágított arra, hogy a termelő, mint az ellátási lánc első „szeme”, ugyanolyan fontos, mint a lánc többi tagja. Működésével befolyásolja, segíti, de adott esetben hátráltatja a többi lánc tagot. Egy lánc szem megingása, eltérése a megszokottól, kihatással van az egész lánc hatékony működésére.

Következtetésként levonhatom, hogy az ellátási lánc tagjai teljesen egyenértékűek abban a tekintetben, hogy egy tag működésének pozitív és negatív hatásai az egész láncra befolyással vannak. Ahhoz, hogy a tagok kockázatai minimálisak legyenek, meglátásom szerint arra lenne szükség, hogy a vállalatok, minden az őket érintő kockázatokat kellően komolyan vegyenek, és kialakítsanak, egy olyan kockázatkezelési stratégiát, ami a veszély bekövetkeztekor hatékonyan segít a kár enyhítésében.

Felhasznált irodalom

Irodalomjegyzék

Burgerné Gimes Anna: *A világ mezőgazdasága (Gazdaságföldrajzi áttekintés);* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; Budapest; [1992]

Farkas Szilveszter – Szabó József; *A vállalati kockázatkezelés kézikönyve;* [2005]; Dialóg Campus Kiadó; Budapest

Gunst Péter: *Mezőgazdaság Agrártudomány agrártörténet;* Akadémia Kiadó; Budapest; [1979]

Hamilton, G [1996] Risk Management 2000. Studentlitteratur. Lund.

Kertész Ádám; *A globális klímaváltozás természetföldrajza;* Holnap kiadó; [2001];

Laczkó Dénes-Vincze Tamás: *Búzától a kenyérig – Stratégiai döntési pontok a hazai gabona termékpályákon,* Kolozsvár, [2011]

Lehota József [2003]: A gabonaszektor - piacelemzés; Agroinform kiadó és nyomda Kft.

Nagy Lajos; *A kockázatelemzés néhány lehetősége a növénytermesztés döntéstámogatásában;* [2009]; Debrecen

Pálinkás Péter; *Kockázatkezelési eljárások alkalmazása az Európai Unió mezőgazdaságában;* Gödöllő; [2011]

Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény; 205.§(1)

Schubert Anikó; 101.sz. Műhelytanulmány; Budapest; [2008]

Szegedi Zoltán – Prezenszki József: *Logisztika menedzsment,* Kossuth Kiadó, Budapest, [2005]

Szegedi Zoltán: *Ellátási lánc menedzsment,* Szent István Egyetem, Budapest, [2005]

Szakfolyóiratok

Füzesi I. „Élelmiszerbiztonság és termékazonosítás napjainkban” Agrártudományi Közlemények 2005/16. Különszám; [2005]

Pótsa Zsófia: „A búzával támasztott gabonaipari követelmények”, Agrofórum [2008.19.2.]

Jason Henderson: Recognizing risk in global agriculture: A summary of the 2011 Agricultural Symposium [2011]

Internetes források

<http://mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000873.pdf>

Letöltés ideje: 2011.09.12.

<http://jogszociologia.wordpress.com/2010/12/11/klimavaltozas-veszelyei/>

Letöltés ideje: 2011.09.16

<http://www.mnvh.eu/hirek/903/20110517/uj-kihivasok-az-agrarium-elott>

Letöltés ideje: 2011.09.25.

<http://www.mnvh.eu/hirek/1095/20110920/mi-var-vilag-mezogazdasagara-2020-ig>

<http://www.tranzitonline.eu/cikkek/18-lehetseges-mod-az-ellatasi-lancok-stabilabbatetelere>

Letöltés ideje: 2011.10.15.

<http://www.tapiomalom.hu/>

Letöltés ideje: 2011.10.20.

<http://www.haszonkulcs.hu/cikk/sikertortenetek/298-lipoti-pekseg-a-sikersztori->

Letöltés ideje: 2011.10.20.

<http://sikermalmok.hu/hun/cegtortenet/a-kezdet->

Letöltés ideje: 2011.10.28.